

Cultuureducatie in het Haagse onderwijs

Advies van de Werkgroep Cultuureducatie ingesteld door de wethouders van Cultuur en Onderwijs van de gemeente Den Haag.

Den Haag
10 oktober 2011

Inhoudsopgave

1.	Vraagstelling en streefbeeld.....	3
2.	Inventarisatie onderwijs- en cultuursector	8
2.1	Inventarisatie onderwijssector	8
2.2	Enkele recente veranderingen binnen de onderwijssector	12
2.3	Inventarisatie cultuursector	13
2.4	Enkele recente veranderingen binnen de cultuursector	16
3.	Functies, effecten en bereik van cultuureducatie	18
3.1	Functies en effecten van cultuureducatie	18
3.2	Bereik van cultuureducatie	20
4.	Bevindingen van de werkgroep ten aanzien van de onderwijssector	21
4.1	De vraag van de scholen	21
4.2	Behoeftte aan ondersteuning	21
4.3	Een gebruikersgebaseerde kwaliteitswaardering	22
4.4	Inzet en professionalisering van kunstvakdocenten.....	22
4.5	De Cultuurkaart voor het voortgezet onderwijs.....	23
4.6	Muziekonderwijs.....	23
4.7	Beter benutten van de brede school	23
5.	Bevindingen van de werkgroep ten aanzien van de cultuursector	25
5.1	Aansluiting aanbod op de vraag.....	25
5.2	Kenniscentrum	26
5.3	Financiering van cultuureducatie	27
5.4	Combinatiefuncties	28
5.5	Aansluiting onderwijs en cultuur	28
5.6	Conclusie.....	29
6.	Naar een betere aansluiting van vraag en aanbod. Aanbevelingen van de Werkgroep Cultuureducatie	30
Bijlage 1	Overzicht van varianten van brede scholen in Den Haag en beschikbare middelen	
Bijlage 2	Eindtermen CKV	
Bijlage 3	Samenstelling Werkgroep	

1. Vraagstelling en streefbeeld

De wethouders voor Cultuur en Onderwijs van de gemeente Den Haag hebben aan een aantal experts op het gebied van onderwijs en cultuur gevraagd zitting te nemen in een Werkgroep Cultuureducatie. Deze werkgroep is verzocht in 2011 een advies aan het College van Burgemeester en wethouders uit te brengen over de toekomst van cultuureducatie in schoolverband in Den Haag.

De volgende uitgangspunten en vraagstukken zijn aan de werkgroep voorgelegd:

- Iedere jongere in Den Haag maakt tijdens zijn schoolcarrière kennis met kunst en cultuur. De gemeente wil haar verantwoordelijkheid nemen voor cultuureducatie binnen het onderwijs en wil deze waar mogelijk ondersteunen. Hoe moet die kennismaking met cultuur binnen het onderwijs eruit komen te zien?
- De vraag vanuit het onderwijs komt meer centraal te staan. Voorwaarde hierbij is dat scholen een visie hebben op cultuureducatie welke is/wordt vertaald naar concrete leerlijnen en activiteiten. De gemeente is bereid de scholen in Den Haag ondersteuning te bieden bij de ontwikkeling en uitwerking van een dergelijke visie en denkt aan de oprichting van een expertisecentrum. Is deze ondersteuning gewenst? Zo ja, hoe moet die ondersteuning eruit komen te zien?
- Stimuleren van muziekbeoefening. Het muziekonderwijs in Nederland is in vergelijking met het buitenland snel afgebroken, waardoor Nederland de laatste decennia minder muzikaal toptalent voortbrengt. Moet de gemeente beter muziekonderwijs stimuleren? Zo ja, hoe? Kunnen Brede scholen hierbij een rol spelen?
- Naar een betere aansluiting van vraag en aanbod. Scholen hebben ondersteuning nodig bij de ontwikkeling en uitwerking van hun cultuureducatiebeleid. Culturele instellingen hebben ondersteuning nodig bij de ontwikkeling van cultuureducatief aanbod dat goed aansluit bij de wensen van de scholen. Welke interventies zijn nodig om vraag en aanbod beter op elkaar te laten aansluiten? In hoeverre kunnen deze gestalte krijgen in de oprichting van een expertisecentrum dat vraag en aanbod in kaart brengt en aan elkaar koppelt? Wat moeten in dat geval de doelstelling, de missie, het takenpakket en de reikwijdte van een toekomstig expertisecentrum zijn?
- Cultuureducatie behoort tot de kerntaken van Haagse culturele instellingen. Hoe zorg je ervoor dat het aanbod voldoende is afgestemd op de vraag, zonder dat het aanbod aan inhoudelijke kracht vanuit de culturele instelling inboet?
- Efficiënter gebruik van middelen. Hoe kunnen huidige budgetten voor cultuureducatie anders aangewend worden, opdat meer Haagse kinderen tijdens hun schoolloopbaan deelnemen aan interessante en leerzame cultuureducatieve activiteiten?

Cultuureducatie in en buiten school

Cultuureducatie is een breed begrip. Cultuureducatie voert mensen binnen in kunst- en cultuuruitingen en leert deze begrijpen en waarderen. Dit kan zowel binnen schoolverband als in de vrije tijd. Cultuureducatie helpt mensen kunstzinnige talenten en competenties te ontwikkelen, zowel door zelf aan de slag te gaan als door cultuur te bekijken, te bestuderen en te ervaren. Het gaat daarbij vooral om muziek, dans, theater, beeldende kunst, film, literatuur, mode en design (inclusief de erfgoedaspecten van deze cultuuruitingen).

De werkgroep heeft in dit rapport het begrip cultuureducatie afgebakend tot die culturele activiteiten die binnen het onderwijs aandacht krijgen en een relatie hebben met de kern- en tussendoelen, eindtermen en kwalificaties binnen het onderwijs. Het College van Burgemeester en wethouders heeft de werkgroep ook gevraagd om een advies over de toekomst van cultuureducatie binnen schoolverband in Den Haag. De werkgroep heeft het begrip schoolverband zo opgevat dat alle vormen van cultuureducatie in en rond de school waarvoor de school verantwoordelijkheid draagt, betrokken zijn bij dit advies.

Cultuureducatie binnen onderwijstijd dient altijd de onderwijsdoelstellingen. Het betreft de volgende vormen:

- Cultuureducatie in reguliere onderwijstijd en in extra onderwijstijd.
- Activiteiten buiten de reguliere en extra schooltijd die wel in relatie staan tot cultuureducatie binnen deze onderwijstijden.
- Het binnen onderwijstijd inzetten van cultuureducatieprofessionals/vakdocenten. Deze activiteiten dragen bij aan doorlopende leerlijnen in het curriculum van de school en de externe docenten beoordelen eventueel de prestaties van de leerling.

Op de buitenschoolse cultuureducatie gaat dit advies niet in, omdat de werkgroep hierover geen advies is gevraagd. Om recht te doen aan de hele keten van cultuureducatie vindt de werkgroep het wel van belang dat er aandacht blijft voor buitenschoolse cultuureducatie voor kinderen en jongeren. Het betreft zowel cursussen en workshops als bijvoorbeeld speciale muziek-, museum-, dans- en theaterprogramming voor kinderen en jongeren.

Uitgangspunten

De stelling van het college dat iedere jongere in Den Haag slechts moet kennismaken met kunst en cultuur is voor de werkgroep niet voldoende. Het gaat om meer dan kennismaken. Naast kennismaking met de mogelijkheden die een stad als Den Haag op cultuurgebied te bieden heeft, is (langdurige) deelname aan verdiepingsprojecten nodig. De werkgroep is zich bewust van het gegeven dat cultuureducatie, buiten het basale aanbod op grond van vooral de kerndoelen, voor veel scholen niet de eerste prioriteit is. De werkgroep vindt dat cultuureducatie een school veel mogelijkheden kan bieden: als middel om culturele kennis en vaardigheden op te doen, als middel voor het verbeteren van onderwijsprestaties in onder meer taal en rekenen, voor het ondersteunen van de communicatieve en sociaal-emotionele vaardigheden en als middel voor binding aan de school.

Het landelijk beleid voor cultuureducatie zal zich vanaf 2013 voornamelijk richten op het primair onderwijs. Het gemeentelijk beleid richt zich op het primair en voortgezet onderwijs. De werkgroep ziet het belang van het doortrekken van doorlopende leerlijnen naar het middelbaar beroepsonderwijs en op termijn het eerste jaar van het hoger beroepsonderwijs. Daarnaast is het van belang de lerarenopleidingen integraal te betrekken bij de ontwikkelingen op het gebied van cultuureducatie. De werkgroep heeft deze onderwijsvormen in het tijdsbestek niet mee kunnen nemen, maar adviseert om hier op termijn ook aandacht aan te besteden.

De werkgroep geeft aan dat er een groot verschil bestaat tussen het primair, het voortgezet onderwijs en het middelbaar beroepsonderwijs enerzijds en tussen de verschillende cultuurdisciplines anderzijds. Voor u ligt dan ook geen advies dat gedetailleerd ingaat op de drie schoolsoorten en de onderscheiden cultuurdisciplines. Het betreft een algemeen advies dat de komende jaren moet worden uitgewerkt.

Cultuureducatie voor verbetering vatbaar

Het kritische standpunt van de Adviescommissie voor het Meerjarenbeleidsplan kunst en cultuur 2009-2012 over het gemeentelijk beleid voor cultuureducatie heeft geleid tot een aantal onderzoeken. Uit het onderzoek naar cultuureducatie binnen het Haagse onderwijs van Regioplan komt onder andere naar voren dat een klein deel van de scholen vraaggericht werkt in samenwerking met cultuureducatieve aanbieders. Het niet vraaggericht werken door scholen ligt voornamelijk aan het gebrek aan tijd en financiële middelen en het hebben van andere prioriteiten. Een groot deel van de ondervraagde scholen is tevreden met het huidige aanbod aan cultuureducatie in Den Haag. Daarnaast geven scholen aan behoefte te hebben aan een verbindende schakel tussen scholen en cultuureducatieve aanbieders en aan een expertisepunt dat hen kan helpen bij het ontwikkelen van een visie op cultuureducatie en aansluitend daarop het formuleren van de vraag.

Uit de inventarisatie van het totale aanbod voor cultuureducatie in Den Haag blijkt dat er voor scholen veel te kiezen valt. Er zijn twee aanbieders die programma's samenstellen uit het aanbod van andere aanbieders. Deze samengestelde programma's bieden de scholen een groot gebruiksgemak. Daarnaast hebben veel culturele aanbieders een zelfstandig cultuureducatief aanbod voor het primair en het voortgezet onderwijs. Uit de inventarisatie komt naar voren dat er in sommige sectoren sprake is van overlappingsen en het ontbreekt in sommige sectoren aan overzicht van wie wat doet en voor welke doelgroep¹. Door een afstand en/of gebrek aan inhoudelijke communicatie tussen vragers en aanbieders en tussen aanbieders onderling ontbreekt het vaak aan doorlopende leerlijnen.

De cultuureducatieve aanbieders in Den Haag hebben zich de afgelopen decennia ingespannen om goede en inspirerende programma's voor de scholen te ontwikkelen, veelal ten laste van de eigen begrotingen. Daar heeft de werkgroep veel waardering voor. In sommige sectoren, bijvoorbeeld de musea, is al veel bereikt; hier is vaker sprake van professionele afdelingen voor cultuureducatie en worden de programma's afgestemd op de kern- en tussendoelen van het onderwijs. De werkgroep vindt dat, mede gezien de resultaten uit de gemeentelijke onderzoeken, cultuureducatie in Den Haag wel voor verbetering vatbaar is. Op de ene sector zal dit meer van toepassing zijn dan op de andere sector en een aantal sectoren kan dienen als voorbeeldfunctie voor andere sectoren. De werkgroep stelt voor de toekomst de volgende algemene verbeterpunten voor:

- Het cultureel bewustzijn bij scholen kan meer ontwikkeld worden; scholen moeten beter bekend raken met de diverse effecten van cultuureducatie, zodat een meer professionele vraag richting cultuureducatieve aanbieders ontstaat.
- Cultuureducatieve aanbieders kunnen de onderwijsgevoeligheid sterker ontwikkelen om beter aansluiting te vinden bij de steeds veranderende vragen vanuit het onderwijs.
- Zowel scholen als cultuureducatieve aanbieders zijn gebaat bij een verbindende schakel.

De werkgroep beseft dat vanaf 2011 tot 2017 binnen de cultuursector, zowel op landelijk als gemeentelijk niveau, bezuinigingen worden doorgevoerd die gevolgen zullen hebben voor het culturaanbod in Den Haag. Ook het onderwijsveld krijgt met bezuinigingen te maken. Om deze reden heeft de werkgroep ervoor gekozen geen advies uit te brengen waarin een geheel nieuwe infrastructuur met nieuwe spelers opgetuigd moet worden. De werkgroep heeft gezocht naar samenwerkingsvormen voor cultuureducatie binnen de bestaande infrastructuur; hoe kan deze zo optimaal en efficiënt mogelijk worden ingezet? De werkgroep adviseert gezamenlijke formulering van doelen en ontwikkeling van projecten door het onderwijs- en cultuurveld.

Ambities

Binnen de plannen voor Den Haag Culturele Hoofdstad 2018 heeft cultuureducatie ook een ambitieuze plek. Er wordt de suggestie gedaan aan scholen en culturele aanbieders om zich te binden. De werkgroep vindt dat nu gestart moet worden met het meer laten opgroeien van jonge Hagenaars met kunst en cultuur. Cultuur moet een niet weg te denken onderdeel worden van de onderwijswereld en de dialoog tussen scholen en aanbieders moet leiden tot verregaande samenwerkingsverbanden en een aanbod dat steeds aansluit bij de veranderende vraag van scholen, ook na 2018. Om dit te bewerkstelligen stelt de werkgroep voor aan alle scholen voor primair en voortgezet onderwijs in Den Haag vanaf 2013 een budget beschikbaar te stellen, waarmee men gedurende een aantal jaren gericht kan werken aan de verbetering van cultuureducatie. In 2018 zullen de resultaten hiervan zichtbaar zijn in bijvoorbeeld culturele manifestaties van nagenoeg alle scholen in Den Haag. Een dergelijke impuls is zeer de moeite waard. Mochten onverhoopt de plannen richting de status van Culturele Hoofdstad niet doorgaan, dan zijn deze culturele manifestaties van scholen nog steeds aan te bevelen.

¹ Rapportage onderzoeken cultuureducatie d.d. 8 februari 2011, verzonden aan de gemeenteraad (RIS 178887).

Het thema Internationale Stad van Vrede en Recht kan naar de mening van de werkgroep een grotere rol binnen het Haagse onderwijs spelen dan nu het geval is. Cultuureducatieve aanbieders kunnen daar een uitdaging vinden. De werkgroep adviseert het college dan ook de culturele aanbieders en scholen hierin te stimuleren.

De werkgroep ziet de aankomende periode vooral als een gezamenlijke kans voor beide wethouders om de stad een nieuw elan te geven en de ambities voor cultuureducatie in Den Haag waar te maken. Dit alles voor de Haagse leerlingen, nu en in de toekomst. Hier zal dan ook in geïnvesteerd moeten worden.

Streefbeeld

Ter verduidelijking van hetgeen over cultuureducatie in schoolverband wordt gezegd geeft de werkgroep onderstaand weer welk streefbeeld voor de werkgroep leidend is geweest bij de totstandkoming van dit advies.

Streefbeeld Werkgroep Cultuureducatie

De Werkgroep hanteert het volgende streefbeeld voor cultuureducatie voor de komende jaren:

- a. De onderwijsgevoeligheid van cultuuraanbieders en de cultuurgevoeligheid van het onderwijs dienen te worden versterkt.
- b. De bijdragen van cultuureducatie in het algemeen en van de afzonderlijke disciplines in het bijzonder aan de kerndoelen, tussendoelen, eindtermen en eindkwalificaties van het onderwijs worden veel beter bekend gemaakt en benut in beleid en praktijk.
- c. Deze bijdragen gaan over de inhoud van kunst en cultuur op zichzelf, over de ondersteuning van kunst en cultuur bij andere kern- en tussendoelen en eindtermen en -kwalificaties en over de rol van kunst en cultuur voor de schoolorganisatie als geheel.
- d. De praktische ervaringen van leraren, leerlingen, schoolleiders en cultuuraanbieders met feitelijke cultuureducatieve activiteiten worden systematischer nagegaan en deze goede voorbeeldprojecten beter bewerkt en benut.
- e. De bereikte effecten bij de verschillende doelgroepen zijn belangrijk voor het waarderen en bekostigen van een bepaald cultuureducatief aanbod.
- f. Cultuureducatie sluit meer aan bij het profiel van de stad Den Haag en geeft leerlingen een beeld van het goede en mooie van Den Haag. Dit bevordert de identificatie met de stad.
- g. Het accent ligt op primair onderwijs en op de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Vanwege de doorlopende leerlijn is een gehele cultuureducatieve kolom tot en met het mbo en (eerste jaar van) het hbo noodzakelijk.
- h. Op deze twee aspecten die buiten de opdracht van de werkgroep lagen, maar die de werkgroep wel van belang acht, ziet de werkgroep graag verkenningen uitgevoerd; een verkenning van buitenschoolse cultuureducatie en een verkenning cultuureducatie in het Haagse mbo en hbo.

Financiële middelen in moeilijke tijden

De werkgroep onderkent dat sommige aanbevelingen in dit advies aanvullende financiële middelen vereisen. In een tijd waarin budgetten voor cultuur en onderwijs onder druk staan, kan dit advies wellicht als onrealistisch worden bestempeld. De werkgroep wil in dit verband aangeven dat het verbeteren van de aansluiting van vraag en aanbod en het verbeteren van de kwaliteit van cultuureducatie een prachtige ambitie is, maar het is onrealistisch te denken dat dit zonder aanvullende financiële middelen bereikt kan worden. Het gaat om de volgende aanbevelingen:

- a. Cultuurkaart voor 50% gemeentelijk en voor 50% privaat gefinancierd;
- b. Eenmalige bijdrage voor culturele manifestaties van alle Haagse scholen, financiering in het kader van Culturele Hoofdstad 2018;

- c. Onderzoek naar inrichtingskosten Kenniscentrum Cultuureducatie;
- d. Verhoogde inzet combinatiefunctionarissen;
- e. Bredere diplomering en inzet interne cultuurcoördinatoren op scholen;
- f. Verkenning van buitenschoolse cultuureducatie (in relatie tot punt e);
- g. Verkenning cultuureducatie in Haagse mbo en hbo.

Leeswijzer

In hoofdstuk 2 wordt eerst een inventarisatie gegeven van de onderwijs- en cultuursector in Den Haag. Wat speelt een belangrijke rol in deze sectoren? Daarnaast wordt vermeld wat de recente verschuivingen binnen deze sectoren zijn, zowel vanuit landelijk als lokaal perspectief.

Hoofdstuk 3 behandelt de algemene functies en effecten van cultuureducatie en de Haagse bereikcijfers van cultuureducatieve programma's voor scholen.

In hoofdstuk 4 worden de bevindingen van de werkgroep ten aanzien van de onderwijssector weergegeven. De werkgroep neemt daarbij de huidige stand van zaken, de uitkomsten uit de genoemde gemeentelijke onderzoeken uit 2009 en 2010 en de eigen ervaringen als deskundigen op dit werkkterrein in acht. Hoofdstuk 5 beschrijft de bevindingen van de werkgroep ten aanzien van de cultuursector. In hoofdstuk 6 geeft de werkgroep haar aanbevelingen aan het college. Deze aanbevelingen kunnen in de toekomst leiden tot het verbeteren van de cultuureducatie in Den Haag.

2. Inventarisatie onderwijs- en cultuursector

2.1 Inventarisatie onderwijssector

Financiële middelen voor het Haagse onderwijs voor cultuureducatie

- *Rijksmiddelen*

De bekostiging van scholen in het primair en voortgezet onderwijs stelt scholen in staat een onderwijsprogramma uit te voeren, waarin alle leerdomeinen inclusief kunst en cultuur aan bod komen.

Voor het primair onderwijs bestaat naast de vaste bekostiging die deels aan cultuureducatie besteed moet worden vanaf 2004 de *Regeling Versterking Cultuureducatie in het primair onderwijs*. Voor iedere leerling is een geormerkt bedrag van €10,90 beschikbaar. Het doel van deze regeling is scholen in staat te stellen cultuureducatie te verankeren binnen het schoolprogramma, invulling te geven aan de visie op cultuureducatie en deze visie te vertalen naar een samenhangend geheel van activiteiten.

Sinds het schooljaar 2008-2009 krijgen alle leerlingen uit het voortgezet onderwijs een Cultuurkaart. Daarvoor was sprake van CKV vouchers. De cultuurkaart is €15,00 waard. Met dit bedrag kan betaald worden voor culturele activiteiten. Daarnaast geeft de kaart CJP-korting op allerlei (buitenschoolse) culturele activiteiten.

Daarnaast stelt het rijk middelen beschikbaar via de *Impuls brede scholen, sport en cultuur*. Vanuit twee ministeries (VWS en OCW) worden zogenaamde combinatiefuncties gefinancierd met als doel de brede school en de samenwerking tussen de sectoren onderwijs, sport en cultuur te versterken. Gemeenten moeten een klein deel van het bedrag zelf bekostigen. Combinatiefunctionarissen zijn in dienst van één werkgever, maar werkzaam in twee werkvelden. De combinatiefunctionarissen Cultuur en School in Den Haag zijn voor de helft werkzaam ten behoeve van het onderwijs en voor de helft ten behoeve van Cultuur. Een groot deel van de Haagse combinatiefuncties wordt ingezet in de krachtwijken. Het zwaartepunt binnen de opdracht aan de Haagse functionarissen ligt niet (zoals bij de combinatiefunctionarissen sport en onderwijs gebruikelijk is) bij de uitvoering van een cultureel aanbod op één of meer scholen, maar bij het leggen van verbindingen tussen de behoeften van scholen in hun stadsdeel en het aanbod van cultuureducatieve aanbieders uit de hele stad. Sinds 2010 zijn in Den Haag drie combinatiefunctionarissen Cultuur en School (totaal 2,5 fte) verbonden aan drie Haagse culturele instellingen op stadsdeelniveau. Met ingang van 2012 kan dit worden uitgebreid naar 4 fte.

- *Gemeentelijke middelen*

De brede school

De doelstelling van de brede school in Den Haag is het wegwerken van onderwijsachterstanden en het ontwikkelen van talenten. Hierbij ligt de nadruk op het verbeteren van de onderwijsprestaties ten aanzien van taal, rekenen en wereldoriëntatie en op het versterken van de sociaal-emotionele ontwikkeling. Hiertoe wordt op de brede scholen een scala van activiteiten aangeboden; cultuur is daar onderdeel van. Alles is erop gericht de kansen en ontwikkeling van de leerlingen te vergroten.

De scholen en schoolbesturen zijn vrij in het bepalen welke activiteiten ingezet worden en in de onderverdeling over verschillende sectoren (sport, welzijn, cultuur). Hierdoor bestaat geen overzicht van het totaal aantal cultuuractiviteiten binnen de brede school en de specifieke besteding van middelen. In bijlage 1 wordt een overzicht gegeven van de verschillende varianten van brede scholen in Den Haag en welke middelen hiervoor beschikbaar zijn.

De gemeente is voornemens een Stichting Brede School op te richten. Deze stichting zal zich richten op beheersmatige taken rondom brede schoolontwikkelingen. Met deze stichting wordt beoogd om de brede schoolontwikkeling toekomstbestendig te maken.

- *Overige middelen*

De meeste scholen kennen naast de rijks- en gemeentelijke middelen weinig overige substantiële bronnen van inkomsten. De meeste scholen vragen wel een ouderbijdrage, maar dit betreft geringe bedragen. De besteding van ouderbijdragen is zeer divers en bovendien onbekend bij de gemeente. Er bestaan ook scholen welke een hogere of inkomensgerelateerde ouderbijdrage vragen die deels gericht wordt besteed aan cultuureducatie. Het is de gemeente niet bekend welk deel van deze bedragen besteed wordt aan cultuureducatie.

Formatie voor cultuureducatie

Binnen het primair onderwijs heeft de Interne Cultuurcoördinator (ICC) en binnen het voortgezet onderwijs de CKV-docent een belangrijke rol. Het doel van het landelijke project Interne Cultuurcoördinator is dat in 2012 op de meeste basisscholen in Nederland minstens één ICC werkzaam is. Deze docenten hebben naast de reguliere onderwijstaak een extra taak voor cultuureducatie. In de meeste gevallen schrijven deze docenten het cultuurbeleidsplan, dragen zorg voor de inbedding van de visie en de culturele activiteiten in het schoolbeleid en zorgen voor afstemming van alle culturele activiteiten binnen de school². Het aantal uren per jaar dat de docenten voor deze extra taak hebben, wordt niet geregistreerd en varieert sterk per school. Uit het onderzoek van Regioplan naar cultuureducatie in het Haagse onderwijs blijkt dat in het primair onderwijs iets meer dan 50% van de respondenten één uur per week kan besteden aan taken voor cultuureducatie. Van de ondervraagde docenten heeft 11,4 % vier of meer uren per week beschikbaar voor cultuureducatie. Het voortgezet onderwijs geeft een ander beeld. Hier heeft 14,3% van de docenten één uur per week te besteden aan taken voor cultuureducatie, 28,6% heeft twee uur per week beschikbaar en 46,4% heeft vier of meer uren te besteden aan cultuureducatie. Daarnaast geeft bijna 60% van de respondenten uit het primair onderwijs en 55% van de respondenten uit het voortgezet onderwijs aan dat 'gebrek aan tijd' het grootste knelpunt vormt bij het uitvoeren van de taken op het gebied van cultuureducatie. Respectievelijk 26,5% en 22% van de respondenten noemt hier een te beperkt budget als knelpunt.

Binnen de *Regeling Versterking cultuureducatie in het primair onderwijs 2004-2007* is in Den Haag financiële ruimte vrij gemaakt voor scholen om docenten de cursus ICC bij het Koorenhuis te laten volgen. Na die periode heeft het Koorenhuis deze cursus opgenomen in het totale aanbod aan culturele (betaalde) cursussen voor docenten (teams). De afgelopen jaren hebben 38 docenten uit het primair onderwijs het certificaat via het Koorenhuis behaald. Landelijk waren begin 2011 in totaal 3800 docenten tot ICC opgeleid. Den Haag blijft hiermee wat achter ten opzichte van de landelijke trend³.

Kerndoelen

Binnen het primair en de onderbouw van het voortgezet onderwijs in Nederland wordt voor de inhoud van het curriculum gewerkt met kerndoelen. Dit zijn streefdoelen waarop scholen zich verplicht moeten richten bij de ontwikkeling van hun leerlingen. De kerndoelen zijn wettelijk vastgelegd. Het rijk laat deze kerndoelen verder ontwikkelen; deze zijn voor het laatst aangepast in 2006. De 58 kerndoelen voor het primair onderwijs zijn geformuleerd voor grotere

² www.cultuuropschool.nl/info/interne-cultuurcoordinator

³ Inwoners, scholen en bestuurders in Den Haag lijken van oudsher meer gericht op sportieve activiteiten binnen het onderwijs. De huidige politieke inzet voor cultuureducatie kan een aanvulling teweegbrengen.

leergebieden, zoals de talen, rekenen/wiskunde, oriëntatie op jezelf en de wereld, kunstzinnige oriëntatie en bewegingsonderwijs.

Iedere school is vrij in de keuze voor cultuuractiviteiten, mits de kerndoelen behaald worden⁴. Specifieke eisen voor de inhoudelijke ontwikkeling van leerlingen worden niet gesteld, wat betekent dat in sommige gevallen de leerlingen op een minimale manier bereikt worden. In het primair onderwijs is sprake van drie kerndoelen voor kunst en cultuur, de kerndoelen 54, 55 en 56.

- De leerling leert beelden, taal, muziek, spel en beweging te gebruiken, om er gevoelens en ervaringen mee uit te drukken en om er mee te communiceren.
- De leerling leert op eigen werk en dat van anderen te reflecteren.
- De leerling verwerft enige kennis over en krijgt waardering voor aspecten van cultureel erfgoed.

Leerlijnen beschrijven de belangrijkste stappen die leerlingen zetten in het leerproces op weg naar het bereiken van de kerndoelen. Leerlijnen kunnen zicht bieden op de vorderingen van de leerlingen en zijn vaak geformuleerd als tussendoelen per leerjaar of bouw⁵.

In de onderbouw van het voortgezet onderwijs zijn voor kunst en cultuur vijf kerndoelen opgenomen, de kerndoelen 48 tot en met 52.

- De leerling leert door het gebruik van elementaire vaardigheden de zeggingskracht van verschillende kunstzinnige disciplines te onderzoeken en toe te passen om eigen gevoelens uit te drukken, ervaringen vast te leggen, verbeelding vorm te geven en communicatie te bewerkstelligen.
- De leerling leert eigen kunstzinnig werk, alleen of als deelnemer in een groep, aan derden te presenteren.
- De leerling leert op basis van enige achtergrondkennis te kijken naar beeldende kunst, te luisteren naar muziek en te kijken en luisteren naar theater-, dans- en filmvoorstellingen.
- De leerling leert met behulp van visuele of auditieve middelen verslag te doen van deelname aan kunstzinnige activiteiten, als toeschouwer en als deelnemer.
- De leerling leert mondeling of schriftelijk te reflecteren op eigen werk en werk van anderen, waaronder dat van kunstenaars.

In de bovenbouw van het voortgezet onderwijs en het VMBO is geen sprake van kerndoelen, maar van eindtermen CKV. Het vak culturele en kunstzinnige vorming (CKV) wordt op Nederlandse middelbare scholen (havo/vwo) gegeven sinds de invoering van de tweede fase in het schooljaar 1999-2000 en is gestart op het vmbo in 2003⁶. Deze eindtermen zijn vermeld in bijlage 2.

⁴ SLO, *Een hele kunst of geen kunst aan? Hoe een school via inhoudelijk leiderschap cultuureducatie een goede plek geeft* (Enschede 2007).

⁵ SLO ontwikkelt voorbeeldmatige inhouden en activiteiten (tussendoelen en leerlijnen) bij de kerndoelen.

⁶ Zie ook Examenprogramma kunst (algemeen) havo/vwo en Examenprogramma kunstvakken 1VMBO http://www.examenblad.nl/9336000/1/j9vvhinitagymgn_m7mvi0sgg8bampk_n11vg41h1h4i9qe/vhxmlbhx2amc/f=/bestand.pdf

Syllabus centraal examen 2012 Kunst (beeldende vormgeving/ dans/ drama/ muziek/ algemeen) VWO November 2010 http://www.examenblad.nl/9336000/1/j9vvhinitagymgn_m7mvi0sgg8bampk_n11vg41h1h4i9qe/vikznwhceptx/f=/bestand.pdf

http://www.examenblad.nl/9336000/1/j9vvhinitagymgn_m7mvi0sgg8bampk_n11vga6k854m5p9/vh11iyoxdmuz/f=/bestand.pdf

In het mbo is sprake van eindkwalificaties. In de derde klas krijgen alle leerlingen het vak CKV. Dit biedt een ervaringsgericht cultuuronderwijsprogramma, waarbij de leerlingen gebruik kunnen maken van hun cultuurkaart. Binnen het mbo bestaan ook kunst(gerelateerde) opleidingen: kwalificatieprofiel Artiest, kwalificatieprofiel Audiovisueel-productie, kwalificatieprofiel Grafisch/multimedia, kwalificatieprofiel Mediavormgever en kwalificatieprofiel Podium- en evenemententechniek. Deze opleidingen hebben een grote aantrekkingskracht op jongeren. Nu vmbo-leerlingen de kans hebben op het mbo te kiezen voor het domein Kunst, Cultuur en Media worden ook hier de doorlopende leerlijnen van belang.

Het Haagse ROC Mondriaan verzorgt onder meer opleidingen voor medewerker evenementenorganisatie en voor medewerker podium- en evenemententechniek. Dit zijn opleidingen in de creatieve industrie bij culturele aanbieders, verhuurbedrijven van technische apparatuur of gespecialiseerde uitzendbureaus. Kunstvakken voor deze leerlingen dragen bij aan een beter begrip van de wereld achter de techniek. Daarnaast is cultuureducatie voor ROC Mondriaan van belang voor een cultuurmaatschappelijke inkadering voor alle leerlingen en voor de schoolcultuur als zodanig. Er zijn in het mbo waarschijnlijk nog onbenutte mogelijkheden om cultuureducatie in te zetten als middel tegen schoolverzuim en schooluitval door de binding aan de opleiding te versterken.

Onderzoek naar cultuureducatie binnen het Haagse onderwijs van Regioplan

Begin 2010 is een onderzoek naar cultuureducatie binnen het Haagse onderwijs afgerond. Dit onderzoek is in opdracht van de gemeente uitgevoerd door Regioplan. Het onderzoek geeft een beeld van de plaats van cultuureducatie binnen het Haagse primair en voortgezet onderwijs en van de behoeften van Haagse scholen voor de toekomst.

Uit het onderzoek onder de scholen komt onder andere naar voren dat de manier waarop scholen gebruik maken van cultuureducatie enorm verschilt en dat een klein deel van de scholen vraaggericht werkt binnen samenwerkingsverbanden met cultuureducatieve aanbieders. Het niet vraaggericht werken door scholen ligt voornamelijk aan het gebrek aan tijd en financiële middelen en het hebben van andere prioriteiten. Scholen geven aan tevreden te zijn met het huidige aanbod. Specifieke opmerkingen over de kwaliteit van het aanbod worden niet gegeven. Wel geeft men aan dat de Haagse culturele instellingen veelal bereid zijn mee te denken en maatwerk te leveren.

Onderscheid in scholen

Binnen het onderzoek van Regioplan wordt een onderscheid gemaakt tussen scholen die een beleidsplan en visie op cultuureducatie hebben vastgelegd, budget daarvoor hebben geoormerkt en concrete activiteiten uitvoeren (de zogenaamde gevorderde scholen) en tussen scholen die (nog) geen visie en beleidsplan hebben vastgelegd, geen budget hebben geoormerkt en weinig activiteiten op cultuurgebied ondernemen (de starterschool). Hier tussenin bestaan meerdere varianten. Er zijn scholen die misschien wel activiteiten zouden willen ondernemen, maar bijvoorbeeld niet goed weten hoe dit op een goede manier aan te pakken.

Ondersteuning voor scholen

Uit het onderzoek blijkt tevens dat er onder de scholen behoefte is aan een verbindende schakel tussen scholen en cultuureducatieve aanbieders en aan een expertisepunt dat hen kan helpen bij het verzamelen en bewerken van ervaringen met cultuureducatie en het ontwikkelen van een visie op cultuureducatie en aansluitend daarop het formuleren van de vraag. Een groot deel van de scholen heeft behoefte aan ondersteuning bij het ontwikkelen van een cultuurvisie (62% in het primair onderwijs en 75% in het voortgezet onderwijs).

Van de ondervraagde scholen uit het primair onderwijs geeft 35% aan veel behoefte te hebben aan een betere afstemming van vraag en aanbod. In het voortgezet onderwijs geeft zelfs 54% van

de ondervraagde scholen dit aan. Daarnaast heeft nog eens zo'n 25% (zowel in het primair onderwijs als in het voortgezet onderwijs) enige behoefte aan een dergelijke afstemming. Van de ondervraagde scholen uit het primair onderwijs geeft 36% aan veel behoefte te hebben aan een (digitale) plek waar het totale aanbod voor cultuureducatie in Den Haag en omstreken wordt ontsloten. In het voortgezet onderwijs geeft 54% van de ondervraagde scholen dit aan. 36% van de scholen binnen het primair onderwijs en 21% binnen het voortgezet onderwijs heeft enige behoefte aan de ontsluiting van een totaalaanbod. Ten slotte geeft 30% van de ondervraagde scholen in het primair onderwijs aan veel behoefte te hebben aan deskundigheidsbevordering op het gebied van cultuureducatie. Binnen het voortgezet onderwijs geeft 25% van de scholen aan hier veel behoefte aan te hebben. 34% van de scholen binnen het primair onderwijs en 36% binnen het voortgezet onderwijs geeft aan enige behoefte te hebben aan deskundigheidsbevordering.

Haags Centrum voor Onderwijsbegeleiding

Het Haags Centrum voor Onderwijsbegeleiding (HCO) is het onderwijsadviesbureau voor scholen in Den Haag en omgeving. Het HCO biedt een gevarieerd aanbod aan activiteiten: advies, coaching, trainingen, congressen, lespakketten, etc. Het HCO heeft veel ervaring met opbrengstgericht werken in het onderwijs, met het verbeteren van het formuleren van de inhoudelijke vraag en met het helpen van vormgeven en implementeren van beleid op een specifiek onderwerp. Er bestaat een aanbod voor cultuurcoördinatoren en een opleiding om vakdocenten te scholen in pedagogisch-didactische vaardigheden.

2.2 Enkele recente veranderingen binnen de onderwijssector

Primair onderwijs

Het budget van de *Regeling Versterking cultuureducatie in het primair onderwijs* (€10,90 per leerling) blijft voor de periode 2013-2016 nog beschikbaar. Het doel is niet meer het verankeren van cultuureducatiebeleid, maar het versterken van de kwaliteit van cultuureducatie op scholen⁷. Het bedrag wordt geormerkt binnen de lumpsum en met ingang van het schooljaar 2012-2013 ingezet via de zogeheten "prestatiebox". Deze prestatiebox is onderdeel van de lumpsum financiering en biedt scholen de ruimte om zelf te bepalen wat de meest effectieve inzet van deze middelen is. Met ingang van 2012 hebben scholen informatieplicht over de beleidsmatige bestemming van dit bedrag. De staatssecretaris voor Cultuur is voornemens de besteding van deze middelen met ingang van 2012 te monitoren. Hierbij ziet het kabinet op termijn een rol voor de onderwijsinspectie.

Voortgezet onderwijs

In de plannen van het kabinet voor de periode 2013-2016 wordt de Cultuurkaart niet meer verstrekt. Voor Den Haag betekent dit dat 23.466 leerlingen niet meer de mogelijkheid krijgen met de Cultuurkaart te betalen voor culturele activiteiten. 45 scholen voor voortgezet onderwijs en 54 culturele instellingen werken in Den Haag met de Cultuurkaart. Het gevolg van de plannen van het kabinet is dat door leerlingen uit het voortgezet onderwijs een bedrag van €354.495 minder besteed kan worden aan culturele activiteiten⁸.

Een kwart van de scholen voor voortgezet onderwijs zegt geen geld vrij te maken voor culturele activiteiten als de Cultuurkaart verdwijnt. Directieleden in het voortgezet onderwijs verwachten dat slechts 3% van de scholen de financiering van culturele activiteiten die nu via de Cultuurkaart loopt, volledig vanuit eigen budget zullen gaan financieren als deze kaart wordt opgeheven. De verwachting is dat de rest van de scholen dit budget hier maar gedeeltelijk (71%) of helemaal niet

⁷ Ministerie OCW, *Meer dan kwaliteit: een nieuwe visie op cultuurbeleid* (Den Haag 2011) pag. 8.

⁸ Gegevens Stichting CJP.

voor zal inzetten (26%). Om het ontstane gat in het budget voor culturele activiteiten aan te vullen, denken scholen o.a. aan het verhogen van de ouderbijdrage of het zoeken van sponsors. Tweederde van de ouders geeft echter aan niet bereid te zijn hier aan mee te betalen. Ruim driekwart van de schooldirecties verwacht dat het afschaffen van de Cultuurkaart nadelige gevolgen zal hebben voor het cultuuronderwijs binnen het voortgezet onderwijs⁹.

Effectieve leertijd

Vanuit de onderwijsinspectie zullen in het kader van het risicogerichte toezicht betrokken scholen in de toekomst scherper worden beoordeeld op het thema opbrengstgericht werken. Er zal goed moeten worden uitgelegd wat en in welke mate alle activiteiten van de leerling hebben bijgedragen aan de onderwijsprestaties. Door scholen zal daarom meer gekeken worden naar de effectieve leertijd. Bepaalde culturele activiteiten waarvan moeilijk kan worden aangegeven wat het bijdraagt aan de leerprestaties van de leerlingen zullen sneller van het programma geschrapt worden. Dit zal ook het geval zijn met culturele activiteiten die ver van de school plaatsvinden, omdat in dat geval onderwijstijd verloren gaat aan reizen.

Busvervoer

De budgetten van scholen zullen de komende tijd onder druk komen te staan; in deze tijdsgeest zullen scholen ook efficiënter te werk moeten gaan. De kosten die het vervoeren van en naar school voor culturele activiteiten met zich mee brengt, zijn nadelig voor de afname van programma's van cultuureducatieve aanbieders. Scholen kunnen hierdoor een voorkeur ontwikkelen voor culturele ervaringen in de buurt. Daar waar goed cultuureducatief aanbod voorhanden is, kan door scholen worden deelgenomen aan een cultureel programma op locatie. Voor veel culturele activiteiten echter (bijvoorbeeld voor musea en theaters) is het op bezoek gaan een essentieel onderdeel van de culturele ervaring. Deze vervoersproblematiek binnen de cultuureducatie verdient afzonderlijke aandacht. De aanpak van de Haagse musea kan in dit verband gezien worden als good practice.

2.3 Inventarisatie cultuursector

In september 2010 is een gemeentelijke inventarisatie van het totaalaanbod voor cultuureducatie in Den Haag afgerond. Hieruit blijkt dat er voor scholen veel te kiezen valt. De meeste culturele instellingen in Den Haag hebben een cultuureducatief aanbod voor het primair en/of voortgezet onderwijs. Uit de inventarisatie komt wel naar voren dat er sprake is van overlappingen in dit aanbod en het ontbreekt aan overzicht van wie wat doet en voor welke doelgroep. Door een afstand en/of gebrek aan inhoudelijke communicatie tussen vragers en aanbieders en tussen aanbieders onderling ontbreekt het vaak aan doorlopende leerlijnen.

Er zijn twee cultuureducatieve aanbieders die programma's samenstellen uit het aanbod van andere aanbieders. Deze samengestelde programma's bieden de scholen een groot gebruiksgemak (bijvoorbeeld inclusief busvervoer en/of complete programma's voor de hele school). Dit zijn het Koorenhuis (theatervoorstellingen) van oudsher en de Stichting Gezamenlijke Projecten Haagse Musea (het Cultuurmenu) sinds 2004. Ondanks dit gebruiksgemak bestaat de laatste jaren de trend dat scholen voor primair en voortgezet onderwijs ook zelfstandig ander cultuureducatief aanbod inkopen.

De cultuureducatieve aanbieders in Den Haag hebben zich de afgelopen decennia ingespannen om goede en inspirerende programma's voor de scholen te ontwikkelen, veelal ten laste van de eigen begrotingen. Daar heeft de werkgroep veel waardering voor. In sommige sectoren,

⁹ Onderzoek TNS NIPO in opdracht van Stichting CJP *Gevolgen van het afschaffen van de cultuurkaart* (Amsterdam 2011).

bijvoorbeeld de musea, is al veel bereikt; hier is vaker sprake van professionele afdelingen voor cultuureducatie dan in andere sectoren en worden de programma's afgestemd op de kern- en tussendoelen van het onderwijs.

Deelnemersbijdragen voor cultuureducatieve activiteiten variëren sterk per culturele aanbieder en per lesprogramma. De doorberekening van de kosten van cultuureducatieve activiteiten naar de scholen is heel divers. In het algemeen worden de kosten voor meer dan 50% gedragen door de culturele instellingen en voor minder dan 40% door de scholen.

Stand van zaken diverse cultuursectoren in relatie tot het onderwijs

Onderstaand is voor een aantal cultuursectoren aangegeven welke kerndoelen worden bereikt met het huidige aanbod en wat de uitdagingen voor de toekomst zijn. Dit op basis van ervaringen en ambities.

Theater

Theater leent zich goed om op scholen vakoverstijgend te werken. De inhoud en thematiek van een theatervoorstelling, de tijd waarin het stuk zich afspeelt, de schrijver van het toneelstuk, de taal, de specifieke vormgeving, de beeldtaal, de manier van acteren en de regie kunnen specifiek aan bod komen. Daarnaast hebben de ervaring van het theaterbezoek, het zien van de voorstelling, de kunstbeleving en inleving ook effect op de leerlingen. Theatereducatie draagt bij aan de ontwikkeling van persoonlijke competenties, de ontwikkelbare en leerbare vermogens die nodig zijn om in beroepssituaties op een juiste en professionele wijze te kunnen handelen, zoals jezelf presenteren, voor een groep staan, inlevingsvermogen, het inzetten van creatieve werkwijzen en oplossingsgericht denken.

In 2010 zijn Theater aan het Spui, Korzo theater en Filmhuis Den Haag gestart met een intensief project met de Johan de Witt Scholengroep om het theater in te zetten als klaslokaal. De kunstlessen voor alle leerlingen van het eerste en tweede jaar worden niet meer op school gegeven, maar in de professionele omgeving van een theater. Samen met de school is gewerkt aan een lesprogramma, waar zowel de school als het theater de beoordelingen doen. Vakdocenten worden niet door school aangetrokken, maar in samenspraak door de culturele aanbieder ingezet. Het lesprogramma is na een succesvolle pilot in 2010-2011 opgenomen in het curriculum van de school en gestart in 2011-2012. De uitdaging is hier theater nog aantrekkelijker te maken voor vakspecifieke doelen en voor vakoverstijgend werken op scholen.

Erfgoedinstellingen

Binnen de erfgoedsector nemen archieven een speciale plaats in. Een archief wordt niet snel buiten schoolverband bezocht. Om vertrouwd te raken met het archief en de mogelijkheden is het belangrijk dat binnen schoolverband aandacht wordt besteed aan en een kennismaking met het archief plaatsvindt. Archiefbezoek is bij uitstek geschikt voor het behalen van (algemene) kerndoelen, bijvoorbeeld oriëntatie op jezelf en de wereld, het plaatsen van gebeurtenissen in de tijd, het uitbreiden van de woordenschat met historische begrippen of het begrijpen van historische relaties aan de hand van een stamboom. Welke kerndoelen bij archiefbezoek aan de orde zijn, hangt sterk af van de aard van de les. Scholen bezoeken het archief vaak in het kader van een project.

Het doel van de archieven is om leerlingen te leren dat het archief kan dienen als onderzoeksplek, waar de bewijsmaterialen van de geschiedenis bewaard worden. Lessen en onderwerpen sluiten dan ook vaak aan bij de verschillende lesmethodes van scholen.

De uitdaging voor de toekomst is het profileren van het archief bij leerlingen als een betrouwbare plaats voor allerhande informatie. Zeker in dit tijdperk waarin alles op internet aanwezig lijkt te zijn, is het belangrijk uit betrouwbare bronnen te kunnen putten.

Musea

Musea dragen wetenschappelijke kennis uit over de eigen collectie en hetgeen het museum presenteert. De meeste musea hebben een educatieve afdeling, met specialisten in dienst. Het lesaanbod van de Haagse musea is groot en divers. Lessen worden vooraf getoetst en geëvalueerd, er wordt samengewerkt met de scholen om de lessen te laten aansluiten op het schoolcurriculum, de leerlijnen en de kerndoelen en het ontwikkelingsstadium van de leerling. Er wordt onderscheid gemaakt in:

- Lessen op maat gemaakt, uitgaande van een specifieke vraag vanuit een of meer scholen, bijvoorbeeld in het kader van het project Brede school heeft Muzee Scheveningen op verzoek van twee deelnemende scholen, de Meerpaal en de Tweemaster, een lesprogramma samengesteld met een doorgaande leerlijn voor de twee vakgebieden (cultuurhistorie en zeebiologie) van het museum. Vanuit deze vraag is een voorstel gemaakt voor een nieuw lesprogramma. Dit is in november 2010 aan de leerkrachten gepresenteerd. Naar aanleiding van deze informatiemiddag is een projectplan opgesteld waarin de ontwikkeling van de nieuwe lessen nader uitgewerkt wordt. De lessen worden in samenspraak met de scholen ontwikkeld.
- Lessen die aansluiten bij vragen uit het (hele) onderwijsveld; die bijvoorbeeld aansluiten bij de canon, bijvoorbeeld de les Mondriaan en de Stijl van het Gemeentemuseum.
- Lessen die per groep door scholen geboekt kunnen worden, die bij een (tijdelijke) tentoonstelling of bij de vaste presentatie horen, bijvoorbeeld het scala aan beschikbare lessen bij het Museon.
- Lessen die bedoeld zijn voor de hele school, zoals de lessen uit het Cultuurmenu.

De musea hanteren verschillende manieren van lesgeven: museumlessen, rondleidingen voor scholen, workshops, eindexamentours en combilessen met meerdere cultuurdisciplines. Uiteraard verwerft een leerling door museumlessen kennis en waardering voor kunst en cultureel erfgoed, maar museumeducatie draagt er ook toe bij dat kinderen leren over het heden en het verleden en over zichzelf. Leerlingen worden door de musea geïnspireerd hun eigen passie te ontdekken, de musea willen de nieuwsgierigheid en de verwondering voor kunst en cultuur bij leerlingen stimuleren. Leerlingen zijn de toekomstige bezoekers van de culturele instellingen en dus ook van de musea, het is belangrijk hier veel (tijd) in te investeren. Een uitdaging voor de musea is een zo breed mogelijk bereik te creëren (per wijk en per stad) onder het primair onderwijs, het voortgezet onderwijs (inclusief VMBO) en de naschoolse opvang én de samenwerking met de scholen te optimaliseren. Ook biedt een samenwerking met andere cultuurdisciplines kansen.

Bibliotheek/letteren

Het educatief aanbod van de Haagse bibliotheek is bedoeld om de leesvaardigheid en het leesplezier te vergroten en om de kennis en vaardigheden die nodig zijn voor het verkrijgen van vrije toegang tot informatie uit te breiden en te verdiepen. De taalprojecten van de bibliotheek bevorderen de taalontwikkeling; het plezier in taal staat voorop. In deze projecten worden gedichten en verhalen ingezet om de belevingswereld van leerlingen uit te breiden, om hen de kunst van het presenteren bij te brengen en om te leren communiceren en reflecteren op zichzelf of op anderen.

Naast het aanbod van de bibliotheek bieden letterengerichte Haagse musea een scala aan educatieve programma's.

Leesbevordering en mediawijsheid zijn een basis voor een leven lang lezen en leren. In onderzoeken¹⁰ wordt aangetoond dat lezen een positief effect heeft op algemene leerprestaties.

¹⁰ S.E. Mol, *To Read or Not to Read* (Leiden 2010).

De uitdaging voor de bibliotheeksector wordt het doorbreken van de landelijke trends op het gebied van ontleding.

Muziek

Uit onderzoek blijkt dat 82% van de Nederlanders vindt dat muziek een vast onderdeel moet zijn van het lesaanbod op de basisschool¹¹. De vraag naar door het Koorenhuis bemiddelde freelance muziekvakdocenten voor muzieklessen op en na school is dan ook groot. Het ontbreekt scholen in het algemeen aan de vaardigheden om zelf muziekles te geven.

Naast reguliere muzieklessen en schoolconcerten wordt een aantal muziekeducatie-projecten aan scholen aangeboden waarin actief, receptief en reflectief muziekonderwijs wordt gecombineerd. Het Residentie Orkest en het Koorenhuis bieden sinds 2006 aan acht basisscholen het programma *Ontdek t Orkest* aan. Jaarlijks doen hier 1000 leerlingen uit groep 6, 7 en 8 mee.

Vier basisscholen zijn in 2011 gestart met het project *Leve(n)de Muziek*, waarmee het Koorenhuis scholen en muzikanten met elkaar verbindt. Deze scholen investeren in een levendig muziekklimaat op hun school en in hun wijk. Alle groepen krijgen muziekonderwijs van een vakdocent en na schooltijd zijn er instrumentale muzieklessen op school. De muzieklessen worden verrijkt door ontmoetingen met musici van Haagse instellingen en uit de omgeving van de school.

Op twee andere scholen zijn het Residentie Orkest en het Koorenhuis recent gestart met het project *The Residents*. Musici van het orkest geven introductielessen en stimuleren kinderen om zelf les te nemen op een instrument. Eén keer per maand treden de kinderen op met leden van het Residentie Orkest.

Het Koninklijk Conservatorium werkt onder de titel *Muziek als Vak* met vier basisscholen samen bij het ontwikkelen van een nieuwe opleidingsstrategie. In dit project worden vakleerkrachten van deze scholen samen met studenten van het conservatorium geschoold.

De uitdaging is hier de verdiepende projecten goed te laten aansluiten bij de bredere invalshoek van de scholen.

Inter- en multidisciplinair aanbod

Met name in het voortgezet onderwijs hebben scholen behoefte aan introductieprogramma's waarin leerlingen in korte tijd met verschillende kunstvormen kennis maken. Het Koorenhuis organiseert korte intensieve programma's waarin kunstvakdocenten van verschillende disciplines samenkomen. Het Koorenhuis begeleidt de kunstdocenten om in hun lessen te focussen op vaardigheden die scholen van belang vinden, zoals taalstimulering en versterking van sociale vaardigheden.

2.4 Enkele recente veranderingen binnen de cultuursector

Cultuureducatieve aanbieders zijn zich, mede ingezet door overheidsbeleid, de laatste jaren meer bewust geworden van het feit dat cultuureducatie belangrijk is voor leerlingen en dat het een manier is om in contact te komen met potentieel publiek. Veel cultuureducatieve aanbieders bieden zelfstandig aanbod aan de scholen en proberen scholen blijvend aan zich te binden. Er ontstaan voorzichtige samenwerkingsverbanden van twee of drie cultuureducatieve aanbieders met een aantal scholen. Door dit intensieve contact is men meer doordrongen van het feit dat doorlopende leerlijnen nodig zijn voor het bereiken van de juiste effecten, vooral op lange

¹¹ *Trendmonitor amateurkunst* Representatieve steekproef uitgevoerd door bureau Veldkamp onder 924 Nederlanders van 18 jaar en ouder. Steekproef uitgevoerd in opdracht van *Muziek telt!* (een initiatief van Muziek Centrum Nederland, Fonds voor Cultuurparticipatie en Kunstfactor) (Amsterdam 2010).

termijn. Het onderzoek van Regioplan toont ook aan dat bij Haagse culturele aanbieders een grote bereidheid tot samenwerken en het leveren van maatwerk bestaat.

De culturele aanbieders van de toekomst beseffen dat cultuureducatie een aparte functie is, waarvoor de juist geschoolde medewerkers nodig zijn. Deze positieve kijk op cultuureducatie heeft nog niet altijd zijn weerslag op de begrotingen van de cultuureducatieve aanbieders. In sommige gevallen is al duidelijk vanuit de exploitatiebegroting gekozen voor cultuureducatie. In vele gevallen is cultuureducatie echter nog steeds alleen mogelijk indien er extra financiering wordt gevonden.

Het college vraagt de gesubsidieerde cultuureducatieve aanbieders in de toekomst meer en intensiever met cultuureducatie bezig te zijn. Tegelijkertijd wordt hen ook gevraagd dezelfde reguliere activiteiten met minder overheidsgelden voort te zetten en daarnaast meer andere inkomsten te genereren. Op overheidsniveau zijn minder financiële middelen voor cultuur en onderwijs beschikbaar voor de beleidsperiode 2013-2016. Daarnaast is al merkbaar dat sponsoring en fondsenwerving minder resultaat opleveren. Vanwege het huidige economisch klimaat hebben externe partijen minder te besteden. Deze financiële ontwikkelingen kunnen de positieve groei ten aanzien van cultuureducatie een halt toe brengen.

3. Functies, effecten en bereik van cultuureducatie

3.1 Functies en effecten van cultuureducatie

Cultuureducatie kan voor een school verschillende functies hebben:

- Als middel om culturele kennis en vaardigheden op te doen.
- Als middel voor het verbeteren van onderwijsprestaties in onder meer taal en rekenen.
- Als middel voor het ondersteunen van de communicatieve en sociaal-emotionele vaardigheden.
- Als middel voor binding aan de school.

Onderzoekers hebben recent en in het verleden onderzoek gedaan naar de effecten van cultuureducatie binnen het onderwijs en op leerlingen en hun prestaties. Enkele voorbeelden volgen hieronder.

De kerndoelen voor het primair en voortgezet onderwijs zoals geformuleerd in hoofdstuk 2, gaan uit van een vijftal mogelijke effecten van cultuureducatie binnen het onderwijs. Ze komen voor een deel voort uit een nog steeds handzame indeling van Haanstra en Van Oijen (1985)¹², te weten:

- a. Kunstvakinhoudelijke effecten.
- b. Intrinsieke effecten (kennis, vaardigheden en attitudes op het gebied van de verschillende kunstdisciplines en esthetisch beoordelingsvermogen).
- c. Bredere, instrumentele effecten (cognitieve en sensomotorische vaardigheden, evenals persoonlijke ontwikkeling (zoals zelfvertrouwen en sociale vaardigheden) en leerprestaties in andere vakgebieden).

Harland¹³ beschrijft zes categorieën van effecten van cultuuronderwijs, waarvan hij er drie als de belangrijkste benoemt. Het gaat om:

- a. Kennis van en vaardigheden in de verschillende kunstdisciplines.
- b. Het ontwikkelen van creatieve vaardigheden en denkvaardigheden.
- c. Het onderzoeken en kunnen uitdrukken van de betekenis van kunst of door middel van kunst.

Drie soorten effecten noemt hij van secundair belang:

- a. Emotionele effecten zoals plezier, betrokkenheid en minder stress.
- b. Persoonlijke en sociale ontwikkeling.
- c. Transfereffecten, zoals betere leerprestaties in andere vakken, effecten in de beroepsloopbaan of in de vrije tijd, zoals cultuurdeelname.

De drie belangrijkste effecten kunnen intrinsiek of kunstvakinhoudelijk worden genoemd, terwijl de secundaire effecten meer afgeleide zijn en vooral instrumenteel; dat wil zeggen dat ze een middel zijn om resultaten buiten de kunstvakken zelf te bereiken.

Met de huidige kennis van zaken kan een vierde effect van secundair belang worden toegevoegd, namelijk het voorkomen van verzuim en schooluitval. Cultuureducatie kan dusdanige effecten bereiken in de persoonlijke ontwikkeling van leerlingen dat zij zich bijvoorbeeld minder een buitenstaander voelen. Binding met de school kan het schoolverzuim en –uitval van bepaalde leerlingen verminderen.

¹² F. Haanstra en L. van Oijen, *Leereffecten van kunstzinnige vorming. Een inventarisatie van onderzoek* (Amsterdam 1985).

¹³ J. Harland en L. Hetland, *Gewenste en bereikte leereffecten van kunsteducatie* (Utrecht 2008).

Ten slotte een derde studie naar de effecten van cultuureducatie binnen het onderwijs. Prieckaerts (2006)¹⁴ inventariseerde leereffecten in het basisonderwijs. Zij onderscheidt de volgende vier effecten:

- a. Een brede categorie persoonlijke ontwikkeling, die zowel culturele competenties omvat (kennis, vaardigheden en attitudes op het gebied van kunst en cultuur) als sociaal-emotionele en cognitieve ontwikkeling (zoals leerprestaties in andere vakgebieden).
- b. Cultuurparticipatie (zowel actief als receptief).
- c. Maatschappelijke doelen, zoals sociale inclusie en sociale cohesie.
- d. Op het onderwijs zelf, de effecten van kunsteducatie op de inrichting van de leeromgeving en de door cultuureducatie gestimuleerde onderwijsvernieuwingen. Hierbij kan ook de bijdrage van cultuur aan een ordelijke schoolorganisatie gerekend worden.

Een indeling van beoogde effecten van cultuuronderwijs maken is één ding; het aantonen dat deze effecten feitelijk worden gerealiseerd binnen het onderwijs is lastige materie. Er zijn verschillende soorten onderzoek die hier meer duidelijkheid over geven. Dat zijn feitelijke rapportages van leraren en van leerlingen, maar onderzoeken die gepaard gaan met een voor- en nameting en een op basis van toeval samengestelde onderzoek- en controlegroep zijn schaars. Onderzoek van Hans Günther Bastian bijvoorbeeld, toont bij kinderen die tijdens de basisschoolperiode uitgebreid muziekles krijgen een meetbare stijging aan van de IQ in vergelijking met de controlegroep¹⁵. Daarnaast beschikken deze kinderen over een tweemaal hoger acceptatieniveau en respecteren de medemens beter en makkelijker dan leerlingen die weinig tot geen muziekles krijgen.

Er bestaat tevens een aantal onderzoeken waarin het verband tussen muziek beluisteren en ruimtelijk inzicht en tussen muziek maken en ruimtelijk inzicht wordt onderzocht en waarin de relatie tussen drama (naspelen van teksten) en allerlei verbale vermogens zoals mondeling begrip, navertellen van verhalen, leesbereidheid, leesprestaties en mondelinge en schriftelijke taalbeheersing wordt beschreven.

Maar heeft muziek, mogelijk samen met beeldende vakken, de meeste cognitieve effecten? Worden met drama en dans effecten op andere gebieden bereikt, zoals kennis van de kunstdiscipline, technieken en vaardigheden? Er zal nog veel onderzoek en aan theorievorming gedaan moeten worden, voordat sprake is van een praktische leidraad voor het onderwijs en cultuureducatieve aanbieders.

Functie van muziekonderwijs

Het college vraagt de werkgroep afzonderlijk naar muziekeducatie te kijken.

Muziekles vormt de basis voor zingen, musiceren en het kunnen waarderen van verschillende muziekstijlen. Jonge kinderen zijn bijzonder ontvankelijk voor muziekonderwijs. Muziek is ook de basis voor het begrijpen van diverse culturele uitingen op de lange termijn. Bovendien draagt muziek ook bij aan andere kerndoelen binnen het onderwijs. Recente onderzoeken hebben de effecten van muziekeducatie onderzocht. Muzikale training gaat samen met de ontwikkeling van primaire functies als luisteren, taalverwerving, leesvaardigheid en emotionele intelligentie.¹⁶ Intensieve muzikale training hangt samen met een verbeterde concentratie. Regelmatig zingen helpt bij het spreken in het openbaar.

¹⁴ M. Prieckaerts, 'Effecten van cultuureducatie in het primair onderwijs', in M. van Hoorn (red.), *Onderzoeken naar cultuureducatie in het primair onderwijs* (Utrecht 2006) pp. 34-56.

¹⁵ H.G Bastian, *Musik(erziehung) und ihre Wirkung. Eine Langzeitstudie an Berliner Grundschule.* (Mainz 2000).

¹⁶ M. Mieras, *Wat doet muziek met kinderhersen? Een overzicht van wetenschappelijk onderzoek.* Jeugd cultuurfonds Nederland (Amsterdam 2010).

Maar ook op sociaal en emotioneel gebied is muziek van betekenis. Muziek kan bijdragen aan de motorische en zintuiglijke ontwikkeling. Muziek maken nodigt uit tot samenwerking en bevordert het luisteren naar elkaar. Daarbij wordt de school met muziek ook aantrekkelijker: samen muziek maken en zingen verbindt en komt het schoolklimaat ten goede.

3.2 Bereik van cultuureducatie

Met de cultuureducatieve programma's voor het onderwijs in Den Haag worden veel leerlingen bereikt. Om dit bereik te illustreren geven we hier enkele voorbeelden zonder uitputtend te willen zijn. Deze bereikcijfers betreffen het jaar 2010.

- Met het Cultuurmenu van de Stichting Gezamenlijke Projecten Haagse Musea werden in 2010 bijna 25.000 leerlingen bereikt. Naast dit Cultuurmenu bieden de *Musea* tal van museumlessen die apart door scholen kunnen worden ingekocht. Het bereik hiervan is aanzienlijk. Jaarlijks ontvangt het Museon bijna 45.000 leerlingen uit zowel het primair als het voortgezet onderwijs, het Gemeentemuseum 31.269, Museum Beelden aan Zee 24.000 leerlingen, het Haags Historisch Museum zo'n 10.000 leerlingen, Museum De Gevangenpoort ruim 6.000 leerlingen en het Mauritshuis 14.500 leerlingen.
- Met het theatervoorstellingenprogramma bereikt het *Koorenhuis* jaarlijks zo'n 36.000 Haagse leerlingen uit het primair onderwijs en zo'n 13.000 leerlingen uit het voortgezet onderwijs. Hiernaast biedt het Koorenhuis ook andere culturele programma's voor scholen, bijvoorbeeld atelierbezoeken, ontmoetingen met hiphoppers en multidisciplinaire programma's. Met deze projecten bereikt het Koorenhuis jaarlijks nog eens zo'n 17.000 leerlingen.
- Naast dit theaterprogramma van het Koorenhuis kopen scholen ook zelfstandig aanbod van de *theaters en theatergezelschappen* in. Theater aan het Spui ontving in 2010 zo'n 11.000 leerlingen uit het primair en voortgezet onderwijs, Muziekgroep Briza 10.000 leerlingen en Stella Den Haag bijna 9.000 leerlingen.
- Het *Residentie Orkest* ontvangt jaarlijks meer dan 10.000 leerlingen uit het primair en voortgezet onderwijs.
- De *beeldende kunstsector* biedt ook aanbod dat op belangstelling van het primair en voortgezet onderwijs mag rekenen: bijna 600 leerlingen voor gezamenlijke lesprogramma's van Stroom en Heden en ruim 4.000 leerlingen voor het programma van het Haags Kinderatelier.
- het *Filmhuis Den Haag* bereikt met haar educatieve programma's zo'n 10.000 leerlingen op jaarbasis.

4. Bevindingen van de werkgroep ten aanzien van de onderwijssector

In dit hoofdstuk geeft de werkgroep haar reflectie op de stand van zaken, de verschuivingen die (gaan) plaatsvinden binnen de onderwijssector, de resultaten van een aantal onderzoeken en de ervaringen van de werkgroepleden die de afgelopen jaren opgedaan zijn met cultuureducatie.

4.1 De vraag van de scholen

Cultuureducatie kan op verschillende manieren op een school worden ingezet. In hoofdstuk 3 is het verschil aangegeven tussen de verschillende functies van cultuureducatie: als middel om culturele kennis en vaardigheden op te doen, als middel voor het verbeteren van onderwijsprestaties in onder meer taal en rekenen, als middel voor het ondersteunen van de communicatieve en sociaal-emotionele vaardigheden en als middel voor binding aan en uitstraling van de school. Het is goed denkbaar dat scholen deelnemen aan culturele activiteiten vanwege een combinatie van deze doelen. In hoofdstuk 2 is het onderscheid dat Regioplan maakt tussen verschillende soorten scholen aangegeven. De werkgroep gaat ervan uit dat deze verschillende soorten scholen cultuureducatie op een verschillende manier en met een ander doel inzetten.

De werkgroep zou graag zien dat scholen een weloverwogen keuze maken. Scholen zouden meer moeten deelnemen aan culturele activiteiten vanuit een voldoende kennisbasis en een bepaalde overtuiging. Wanneer scholen onvoldoende kennis hebben van de mogelijke effecten van culturele activiteiten en deze ook niet beoordelen volgens een lange termijn cultuurvisie, zal vaak voor de gemakkelijke weg gekozen worden en blijft het cultuuronderwijs bij een kennismaking met een culturele aanbieder of een kunstdiscipline.

De culturele activiteiten van een school zijn bij voorkeur geen verzameling van losse projecten, waarmee formeel aan de kerndoelen wordt voldaan, maar activiteiten die inhoudelijk en concreet aansluiten bij specifieke kerndoelen, tussendoelen en bij het totaalbeleid van de school en de leerlingenpopulatie. De werkgroep denkt dat effecten op de lange termijn en het verbeteren van de leerprestaties beter bereikt worden wanneer sprake is van samenhang en doorlopende leerlijnen in de activiteiten. Deze samenhangende activiteiten zijn idealiter een combinatie van breedte- en diepteprogramma's. Hiervoor is het nodig dat scholen een lange termijnvisie op cultuureducatie ontwikkelen, welke wordt opgenomen in het schoolplan.

Kortom: het gaat erom scholen te stimuleren om meer uit cultuureducatie te halen, meer kennis te hebben van en meer bewust te zijn van de mogelijke (lange termijn)effecten van cultuureducatie én de kwaliteit van de vraag van de scholen te verbeteren.

4.2 Behoeftte aan ondersteuning

Een groot deel van de scholen heeft behoefte aan ondersteuning. Dit komt zowel naar voren in het onderzoek van Regioplan als in de ervaring van de leden van de werkgroep. Hulp is nodig bij het opbouwen en benutten van een kennisbasis en het ontwikkelen van een visie op cultuureducatie, bij het uitwerken van deze visie naar beleid, bij het formuleren van de vraag richting cultuureducatieve aanbieders en bij de vertaling van visie en beleid naar een leerlijn die aansluit bij het totaalbeleid van de school en de invulling van concrete activiteiten. Omdat scholen verschillen, bijvoorbeeld in visie op cultuur, focus op een bepaalde kunstdiscipline, beschikbaar budget of de vertaling naar culturele activiteiten, zal de mate van behoefte aan ondersteuning hierin ook verschillend zijn.

De werkgroep acht het noodzakelijk dat scholen gebruik kunnen maken van een professioneel kenniscentrum. Deze organisatie moet in de toekomst de scholen behulpzaam zijn bij

bovengenoemde aspecten. Deze organisatie moet een spilfunctie vervullen tussen de goed geformuleerde vraag van de scholen en het goed daarop afgestemd aanbod van cultuureducatieve aanbieders en dient daarom onafhankelijkheid te waarborgen.

4.3 Een gebruikersgebaseerde kwaliteitswaardering

Niet alles dat aan scholen aangeboden wordt, is geschikt voor alle onderwijsdoelen en voor diverse soorten onderwijs en/of leerlingen. Niet alle lesbrieven van cultuureducatieve aanbieders worden door docenten op een juiste manier gebruikt. Een zeef is nodig. De werkgroep denkt dat het invoeren van een digitale 'Haagse gebruikersgebaseerde kwaliteitswaardering' voor cultuureducatieve activiteiten enerzijds leraren, leerlingen en schoolleiders kan helpen bij het maken van de juiste keuze, zodat de activiteiten goed aansluiten bij het cultuurbeleid en het totaalbeleid van de school. Anderzijds kunnen cultuureducatieve aanbieders behulpzaam zijn bij een juiste voorbereiding van en begeleiding door scholen bij culturele activiteiten. Deze wederzijdse kwaliteitswaardering is gericht op het 'recenseren' van cultuureducatieve aanbieders, programma's en scholen. Scholen zullen bij het zoeken naar culturele activiteiten die passen bij hun ambities en leerlingenpopulatie volgens de werkgroep veel baat hebben bij de ervaringen van andere scholen, leraren, leerlingen, aanbieders en van externe deskundigen.

4.4 Inzet en professionalisering van kunstvakdocenten

Het aantal vakdocenten in het primair onderwijs is in de periode 1988-2009 landelijk fors teruggelopen¹⁷. De werkgroep vindt het belangrijk dat er kunstvakdocenten in het onderwijs actief zijn. Het ontbreekt scholen vaak aan de vaardigheid om bijvoorbeeld muzikles te geven. Scholen in het primair onderwijs kiezen nu soms voor de inzet voor enkele uren per week van specialisten uit een grote pool van freelance kunstvakdocenten die onder andere door het Koorenhuis bemiddeld worden. Deels wordt deze kennis overgedragen aan de vaste docenten. De keuze hiervoor is aan de scholen.

Dit gegeven op zich is verheugend, maar de werkgroep ziet graag een stap voorwaarts hierin.

- Scholen zouden in de ogen van de werkgroep veel meer dan nu het geval is specialistische vakkennis op het gebied van muziek, theater, dans, nieuwe media en beeldende kunst flexibel moeten inhuren.
- Scholen zouden de vaste docenten veel meer kunnen betrekken bij de culturele activiteiten die door iemand anders worden gedoceerd. Wanneer de programma's en de effecten daarvan bekend zijn en gaan leven bij het vaste docententeam, zal de kans op het integreren van cultuur in andere vakken groter zijn en daarmee de kans op het verbeteren van de algemene onderwijsprestaties van leerlingen.

Uit het onderzoek van Regioplan blijkt dat scholen wisselende ervaringen hebben met de inhuur van kunstvakdocenten. Kwaliteitsverbetering van kunstvakdocenten verdient de komende jaren de aandacht. De beoogde schakel tussen scholen en cultuureducatieve aanbieders in de vorm van een kenniscentrum kan hierin een belangrijke rol gaan spelen.

Daarnaast ziet de werkgroep mogelijkheden in het uitwisselen van docenten uit het primair en voortgezet onderwijs.

¹⁷ K. Hoogeveen en A.L. van der Vegt, (Oberon/Sardes) *Monitor Cultuureducatie* (2008, 2010).

4.5 De Cultuurkaart voor het voortgezet onderwijs

De werkgroep betreurt het zeer dat de Cultuurkaart voor het voortgezet onderwijs verdwijnt. Met deze bezuinigingsmaatregel wordt de basis van cultuuractiviteiten in het voortgezet onderwijs en cultuurdeelname van leerlingen in de vrije tijd onderuit gehaald.

Een kwart van de scholen voor voortgezet onderwijs zegt geen geld vrij te maken voor culturele activiteiten als de Cultuurkaart verdwijnt. Ruim driekwart van de schooldirecties verwacht dat het afschaffen van de Cultuurkaart nadelige gevolgen zal hebben voor het cultuuronderwijs binnen het voortgezet onderwijs¹⁸.

De werkgroep is van mening dat Den Haag inspanningen moet leveren om een bepaalde vorm van een Cultuurkaart voor de Haagse leerlingen in stand te houden.

4.6 Muziekonderwijs

De werkgroep vindt muzikale vorming voor leerlingen een wezenlijke pijler in de cultuureducatie. Beleidsaandacht voor muziekeducatie in het onderwijs is wenselijk, ook omdat de effecten gunstig lijken. Dit betekent aan de ene kant het voor zoveel mogelijk kinderen aanbieden van een brede basis, zodat alle leerlingen in contact komen met muziek. Deze activiteiten kunnen binnen onderwijstijd plaatsvinden. Anderzijds moeten er, voor wie verder wil, verdiepingsmogelijkheden buiten reguliere onderwijstijd gecreëerd worden. Dit kan zowel in het schoolgebouw als elders.

De werkgroep wil opmerken dat het vragen van extra beleidsaandacht voor muziekonderwijs geen pleidooi tegen andere kunst disciplines is. Brede cultuureducatie binnen schoolverband is van groot belang. Muziek vervult daarin een bijzondere rol.

4.7 Beter benutten van de brede school

De werkgroep is, deels aansluitend bij de onderzoeksresultaten genoemd in hoofdstuk 3, van mening dat de gewenste effecten van cultuureducatie vooral bereikt worden wanneer gebruik gemaakt wordt van een mix van actieve, receptieve en reflectieve activiteiten. In een ideale situatie wordt deze mix gevarieerd aan het onderwijs aangeboden; iedere school moet iets van zijn gading kunnen vinden binnen het bestaande aanbod, dat wil zeggen aanbod dat aansluit bij een brede kennismaking van leerlingen met kunst en cultuur en aanbod dat de leerlingen een stap verder brengt dan alleen kennismaken (zogenaamde verdiepingstrajecten). Reflectie (bijvoorbeeld op een kunstwerk of op een dansvoorstelling) kan zowel binnen actieve als receptieve educatieprojecten plaatsvinden.

Directe effecten van deze verdieping kunnen bijvoorbeeld het verder ontwikkelen van creatieve en muzikale vaardigheden zijn, het exacter kunnen plaatsen van culturele ervaringen in een bepaalde (historische) context en het doelgericht ontdekken van en vormgeven aan eigen passies. Indirecte effecten liggen bijvoorbeeld op het vlak van de ontwikkeling van creatief denken, flexibiliteit en het leren omgaan met veranderingen.

Niet alleen binnen het muziekonderwijs, maar bij alle culturele activiteiten is het van belang dat er een verband bestaat tussen dat wat de leerling binnen onderwijstijd aangeboden krijgt en verdiepingstrajecten die na schooltijd gevolgd worden. Een doorgaande leerlijn is in het belang van de leerling en alleen op deze manier kunnen de gewenste effecten bereikt worden.

¹⁸ Onderzoek TNS NIPO in opdracht van Stichting CJP, *Gevolgen van het afschaffen van de cultuurkaart* (Amsterdam 2011).

De werkgroep vindt dat de brede school een uitgelezen kans is om doelstellingen met betrekking tot cultuureducatie te behalen¹⁹. Verdiepingstrajecten zijn uitermate geschikt voor de brede school. Wanneer cultuuractiviteiten in het kader van de brede school gecombineerd worden met het 'opbrengstgericht werken' binnen reguliere onderwijstijd, bestaat er meer kans om met cultuureducatie het maximum uit elke leerling te halen.

¹⁹ SLO, *Een brede school met een hart voor... cultuur? Beeldende vakken en dans. Praktijkvoorbeelden voor PABO studenten* (Enschede 2005)

5. Bevindingen van de werkgroep ten aanzien van de cultuursector

In dit hoofdstuk geeft de werkgroep haar reflectie op de stand van zaken, de verschuivingen die (gaan) plaatsvinden binnen de cultuursector, de resultaten van een aantal onderzoeken en de ervaring van de werkgroepleden die de afgelopen jaren opgedaan is met cultuureducatie.

5.1 Aansluiting aanbod op de vraag

De werkgroep is van mening dat cultuureducatieve aanbieders de maatschappelijke verantwoordelijkheid hebben om jongeren te informeren en inhoudelijk te betrekken bij het culturaanbod. De cultuureducatieve aanbieders moeten dit echter vanuit de kracht en inhoud van de organisatie doen, zoals dat bijvoorbeeld bij de Haagse musea al geruime tijd gebeurt. Toekomstige cultuureducatieve activiteiten van cultuureducatieve aanbieders moeten passen binnen doorlopende leerlijnen die in gezamenlijkheid zijn bepaald, worden ontwikkeld en worden geëvalueerd. Cultuureducatieve aanbieders zullen in de toekomst goed moeten aangeven wat het programma bijdraagt aan het verbeteren van de onderwijsprestaties en wat de culturele ervaring voor scholen wenselijk of noodzakelijk maakt.

De cultuureducatieve aanbieders moeten in hun beleidsplannen 2013-2016 aangeven welke kern- en tussendoelen en eindtermen en –kwalificaties worden beoogd, welke groepen leerlingen met welk aanbod bereikt worden, met wie wordt samengewerkt en welke leereffecten kunnen worden bereikt.

Het college wil dat iedere jongere in Den Haag tijdens zijn schoolcarrière kennis maakt met kunst en cultuur. Dit is, zoals gezegd, noodzakelijk, maar niet voldoende. Naast kennismaking met de mogelijkheden die een stad als Den Haag op cultuurgebied te bieden heeft, is (langdurige) deelname aan verdiepingsprojecten nodig.

Dit betekent dat een stad als Den Haag zou moeten beschikken over een op de behoeften van scholen toegesneden aanbod aan cultuureducatieve activiteiten, onderverdeeld in een breedte- en een diepteaanbod. Het brede aanbod beslaat die kunstdisciplines, cultuureducatieve aanbieders en allianties die binnen het onderwijs een duidelijk steentje kunnen bijdragen aan het bereiken van culturele en overkoepelende doelstellingen van de school. Het betreft aanbod dat goed en snel overdraagbaar is naar het grootste deel van de schoolklassen van Den Haag. Daarnaast is een meer specialistisch diepteaanbod noodzakelijk. Deze activiteiten zullen meer bijdragen aan specifieke culturele en ontplooiingsdoelstellingen van de school en zullen een meer verdiepende werking hebben op bepaalde categorieën leerlingen. Het inzetten van een verdiepingstraject kan al op school beginnen en gaandeweg overgenomen worden door de buitenschoolse cultuureducatie, waarvoor de school gewoonlijk geen verantwoordelijkheid meer draagt. Ook voor dit aspect zien wij een taak voor een toekomstig kenniscentrum.

De werkgroep staat een markt voor cultuureducatie voor ogen, waarbij culturele allianties worden gesmeed tussen scholen en een aantal culturele aanbieders (eventueel binnen een kunstdiscipline, maar tussen culturele aanbieders uit verschillende kunstdisciplines is ook mogelijk).

Allianties kunnen in verschillende vormen ontstaan. Naast de gezamenlijke museale ervaring op dit gebied bestaat er meer recent een alliantie tussen de Koninklijke Schouwburg, het Theater aan het Spui en het Nationale Toneel, waarbij de nadruk ligt op afstemming van het aanbod.

Daarnaast opereert een andere alliantie tussen het Korzo theater, het Filmhuis en het Theater aan het Spui. Hier ligt de focus op het met een school ontwikkelen van een leerlijn. De voorkeur van de werkgroep gaat uit naar allianties waarin één of meer scholen participeren, zodat vraag en aanbod van meet af aan met elkaar in contact staan.

Binnen de muzieksector is onlangs een alliantie gesmeed tussen het Residentie Orkest, Theater Dakota en het Koorenhuis. Samen met scholen wordt momenteel proefgedraaid met een voorzichtige leerlijn voor muziek binnen het primair onderwijs.

Deze culturele allianties ontwikkelen een breedte- en een dieptestrategie in doorlopende leerlijnen. Met de scholen die verdergaande ambities hebben, worden programma's ontwikkeld die verdieping aanbrengen op de kennismaking. Door de vorming van culturele allianties ontstaat een totaalaanbod dat ook bijdraagt aan het verbeteren van de leerprestaties en aansluit bij het algemene beleid van de school. De cultuureducatieve aanbieders en de scholen handelen binnen de allianties naar eigen kracht, waardoor een totaalaanbod op basis van de vraag en mogelijkheden kan ontstaan.

De werkgroep zou graag zien dat culturele aanbieders in de nieuwe beleidsperiode met elkaar een brede (niet disciplinegebonden) visie op cultuureducatie ontwikkelen en van daaruit uitgangspunten en doelen formuleren en bijdragen aan de didactiek van de cultuureducatie. Het gaat dan om brede uitgangspunten waar elke alliantie, kunstdiscipline en/of culturele aanbieder vervolgens in samenwerking met de scholen een eigen invulling aan geeft. Een toekomstig kenniscentrum kan het overzicht bieden voor alle culturele allianties en hun programma's. Op deze manier wordt een verschraving van het aanbod, dat zou kunnen ontstaan wanneer iedere alliantie zijn eigen weg gaat, tegen gegaan.

5.2 Kenniscentrum

Kijkend naar het in hoofdstuk 2 besproken onderzoek van Regioplan en de inventarisatie van het totaalaanbod voor cultuureducatie is door de Haagse culturele aanbieders al veel bereikt. Er is veel aanbod en de bereidheid tot het leveren van maatwerk is groot. Daar heeft de werkgroep veel waardering voor. Omdat de vraag van de scholen onvoldoende geformuleerd wordt en een visie op cultuureducatie op scholen vaak ontbreekt, is het voor de werkgroep zeer de vraag of de ontwikkelde programma's werkelijk voldoende aansluiten bij de vraag en doelstellingen van de scholen. Bovendien kunnen de programma's scherper, zowel qua inhoud als qua doelgroepen worden onderscheiden. De werkgroep ziet onder meer op basis van de resultaten uit het onderzoek van Regioplan en op basis van de inhoudelijke deskundigheid van haar leden dat een kenniscentrum een verbetering van de aansluiting van vraag en aanbod kan bevorderen.

De werkgroep staat een verbinding voor tussen enerzijds de kern- en tussendoelen, kwalificaties en eindtermen van het onderwijs en anderzijds de educatieve activiteiten van culturele aanbieders. Dat is geen eenvoudige zaak. Kerndoelen zijn globale omschrijvingen. Hoe passen bepaalde activiteiten van culturele aanbieders nu precies bij welke leerlijnen en tussendoelen? De verschillende culturele sectoren laten hier verschillende stadia van ontwikkeling zien. Sommige musea zijn verder dan sommige cultuureducatieve aanbieders in andere sectoren. Dat biedt uiteraard ook leermogelijkheden tussen sectoren onderling.

Een matching die de kennis en kunde van een individuele school of culturele aanbieder overstijgt is noodzakelijk. Omdat de bijdrage van cultuureducatieve aanbieders zich idealiter niet zal beperken tot bijdragen aan het realiseren van kern- en tussendoelen, eindtermen en kwalificaties op het domein van cultuur en kunst, maar evenzeer bij vakoverstijgende activiteiten en doelstellingen op andere domeinen, zoals vooral taal en rekenen/wiskunde, is een gemeentelijke ondersteunde instantie geen overbodige luxe.

Cultuur kan een wezenlijk onderdeel worden van de schoolvisie en omgekeerd kan de onderwijsgevoeligheid bij culturele aanbieders sterker ontwikkeld worden. De werkgroep acht daartoe een kenniscentrum noodzakelijk. De werkgroep ziet dit kenniscentrum als volgt functioneren:

- De organisatie adviseert de scholen bij het formuleren van de visie en daarmee samenhangend de vraag richting cultuureducatieve aanbieders. Een kenniscentrum

- versterkt, daar waar nodig, het onderwijskundig bewustzijn bij culturele aanbieders én stimuleert het cultureel bewustzijn bij scholen.
- Het centrum stimuleert daar waar nodig de ontwikkeling van zowel disciplinair (bijvoorbeeld binnen de theatervakken) als interdisciplinair (bijvoorbeeld tussen verschillende sectoren) cultuureducatief aanbod zowel voor primair als voor voortgezet onderwijs.
 - Het centrum heeft naast een bewerkende en stimulerende taak een directe taak richting scholen. Deze taak betekent dat medewerkers van het kenniscentrum elk een bepaald aantal scholen ondersteunen. Voor het basisonderwijs zal deze vooral wijkgericht zijn.
 - Voorlopig gaan de gedachten in de richting van ongeveer 20 scholen per medewerker. De primaire taak ligt in het verzamelen en bewerken van de praktische ervaringen van leraren, leerlingen, schoolleiders en cultuureducatieve aanbieders met feitelijke cultuureducatieve activiteiten. De goede praktijken helpen zowel scholen als cultuureducatieve aanbieders.
 - De werkgroep stelt een programmaraad voor waarin leden vanuit de verschillende onderwijssectoren en leden vanuit de verschillende cultuurdisciplines zitting hebben.
 - Er zijn enkele opties voor de beheersmatige onderbrenging van het kenniscentrum. De werkgroep adviseert te kiezen voor het optimum tussen kwaliteit en kosteneffectiviteit. Van belang is dat het kenniscentrum onafhankelijk van alle cultuureducatieve aanbieders opereert.
 - Vanwege de tweeledige functie (naar onderwijs en naar cultuur) adviseert de werkgroep het college dat de toekomstige exploitatie van een kenniscentrum gedragen wordt vanuit de onderwijs- en de cultuurbegroting.

Het college heeft de werkgroep gevraagd om een beschrijving van taken en organisatie van een toekomstig kenniscentrum. De werkgroep vindt dit een interessant vraagstuk, maar is van mening dat meer tijd en onderzoek nodig is om dergelijke belangrijke uitspraken voor de toekomst van cultuureducatie te doen. De werkgroep stelt dan ook voor een extern onderzoek te laten plaatsvinden naar het ideale bedrijfsmodel en de operationele aspecten voor een kenniscentrum voor cultuureducatie in Den Haag. Bovenstaande punten dienen hierin te worden meegenomen.

5.3 Financiering van cultuureducatie

In hoofdstuk 2 is aangegeven dat de cultuureducatieve aanbieders van de toekomst cultuureducatie niet meer – zoals toch nog voorkomt – zien als bijzaak van de afdeling marketing en publiciteit, maar ten diepste beseffen dat cultuureducatie een aparte functie is. In Den Haag hebben vele cultuureducatieve aanbieders deze inhoudelijke stap al wel genomen, maar deze positieve kijk op cultuureducatie heeft nog niet altijd zijn weerslag op de begrotingen van de cultuureducatieve aanbieders. In sommige gevallen is al duidelijk vanuit de exploitatiebegroting gekozen voor cultuureducatie. In vele gevallen is cultuureducatie echter nog steeds alleen mogelijk indien er extra financiering wordt gevonden.

De werkgroep vindt het van groot belang dat cultuureducatie een intrinsiek onderdeel vormt van het beleid van gesubsidieerde cultuureducatieve aanbieders. Deze aanbieders moeten een goed beeld krijgen van zowel de eigen mogelijkheden als die binnen culturele allianties; wie zorgt voor welk aanbod, wie verzorgt de breedte- en wie de diepteprogramma's? In de begrotingen van cultuureducatieve aanbieders moet de verantwoordelijkheid voor het eigen deel binnen de alliantie zichtbaar worden.

5.4 Combinatiefuncties

De ervaringen van de combinatiefunctionarissen in het primair onderwijs zijn in lijn met de uitkomsten van het onderzoek van Regioplan. Deze combinatiefunctionarissen ervaren in hun dagelijkse praktijk de behoefte van scholen aan ondersteuning bij zowel het ontwikkelen van een visie als het zoeken naar cultuuractiviteiten die goed passen bij die visie. De scholen geven ook aan behoefte te hebben aan de deskundigheid van de combinatiefunctionaris, omdat men zich vaak afvraagt of bijvoorbeeld de kwaliteit van een bepaalde vakdocent past bij de ideeën van de school. Omdat veel scholen te weinig tijd en capaciteit hebben voor cultuureducatie wordt de combinatiefunctionaris vaak toch gevraagd te helpen met visie, beleid en/of invulling van activiteiten. Dit is niet de opdracht van de Haagse combinatiefunctionaris, maar het signaal van de scholen komt overeen met de uitkomsten van het onderzoek van Regioplan. Ook geven scholen aan het prettig te vinden permanent met één aanspreekpunt te maken te hebben.

Het stationeren van de combinatiefuncties bij cultuureducatieve aanbieders op stadsdeelniveau brengt voor- en nadelen met zich mee. Omdat zij bij verschillende werkgevers in dienst zijn, verloopt de aansturing ook verschillend. Het gevolg hiervan is verschillende werkwijzen; dit kan verwarrend zijn voor zowel de onderwijs- als de cultuursector. Om ervoor te zorgen dat combinatiefunctionarissen een gelijke en effectieve werkwijze hebben en een gezamenlijk doel nastreven, verdient het de voorkeur deze functionarissen in de toekomst aan te sturen door één werkgever.

De afgelopen tijd heeft de decentrale werkwijze wel zijn vruchten afgeworpen. Scholen hadden te maken met één aanspreekpunt en de combinatiefunctionaris onderhield goede contacten met de cultuureducatieve aanbieders in het stadsdeel en in het centrum van de stad. Daar waar goed cultuureducatief aanbod voorhanden is, kan door scholen worden deelgenomen aan een cultureel programma op locatie. De knelpunten rondom 'effectieve leertijd' kunnen hiermee voor een deel worden weggenomen.

Voor veel culturele activiteiten echter (bijvoorbeeld voor musea en theaters) is het op bezoek gaan een essentieel onderdeel van de culturele ervaring. De vervoersproblematiek speelt hierbij een grote rol. De werkgroep ziet graag dat hier in de toekomst aandacht aan wordt besteed.

De werkgroep is van mening dat voor het effectief benutten van de combinatiefunctionarissen Cultuur en Onderwijs zij in de toekomst in dienst moeten komen van het nog op te richten kenniscentrum. De wijze waarop de Haagse combinatiefuncties zijn ingevuld, namelijk het schakelen tussen scholen en cultuureducatieve aanbieders, sluit inhoudelijk goed aan bij de denkrichting van de werkgroep voor een toekomstig kenniscentrum. Wanneer de combinatiefunctionarissen in dienst komen van één werkgever, moeten deze, om de gewenste effecten te bereiken, in ieder geval werkplekken hebben in hun stadsdeel.

Ook het Koorenhuis heeft (onder andere door uitvoering van de *Regeling Versterking cultuureducatie in het primair onderwijs*) de afgelopen jaren ervaren dat scholen ondersteuning bij bovengenoemde aspecten nodig hebben. Hoewel dit niet in de subsidievoorwaarden van het Koorenhuis is opgenomen, heeft het Koorenhuis in sommige gevallen deze ondersteuning wel geboden. Scholen maken hier dankbaar gebruik van.

5.5 Aansluiting onderwijs en cultuur

De werkgroep vindt een betere aansluiting tussen de sectoren onderwijs en cultuur nodig, dat wil zeggen meer overleg en afstemming en het stroomlijnen van bestaande overlegstructuren. Binnen de nog te smeden culturele allianties zullen, zowel op bestuurlijk als op operationeel niveau,

intensievere contacten nodig zijn. Contacten van meer structurele aard en het kennen van elkaars (on)mogelijkheden zullen de twee sectoren dichterbij elkaar kunnen brengen. Niet alleen de scholen en cultuureducatieve aanbieders moeten nader contact zoeken om cultuureducatie in Den Haag te verbeteren. Op ambtelijk en politiek niveau verdient dit ook de aanbeveling. Te vaak nog zijn gemeentelijke beleidslijnen op het gebied van onderwijs en cultuur (bijvoorbeeld de Haagse Educatieve Agenda en het Meerjarenbeleidsplan Kunst en Cultuur) te eenzijdig vastgesteld en is er sprake van te weinig structureel overleg over het beleid en de inzet van middelen. De gemeentelijke begrotingen voor onderwijs en cultuur dienen dan ook meer gestroomlijnd te worden.

5.6 Conclusie

De werkgroep vindt dat cultuureducatie in Den Haag, ondanks dat er al veel gerealiseerd is in de verschillende cultuursectoren, zeker voor verdere verbetering vatbaar is:

- Het cultureel bewustzijn bij scholen kan meer ontwikkeld worden; scholen kunnen beter bekend raken met de diverse effecten van cultuureducatie, zodat een meer professionele vraag richting cultuureducatieve aanbieders ontstaat.
- Culturele aanbieders kunnen de onderwijsgevoeligheid sterker ontwikkelen om beter aansluiting te vinden bij de steeds veranderende vragen vanuit het onderwijs.
- Zowel scholen als cultuureducatieve aanbieders zijn gebaat bij een verbindende schakel.

De werkgroep reikt het college graag adviezen aan om deze ambities waar te maken, maar wil benadrukken dat voor het welslagen van het verbeteren van de bestaande situatie financiële middelen onontbeerlijk zijn:

- Scholen moeten de mogelijkheid krijgen om kennis te nemen van de ervaringen op andere scholen en op een serieuze manier een lange termijnvisie op cultuur te ontwikkelen. Dat betekent dat scholen over voldoende personele en financiële middelen voor dit doel moeten kunnen beschikken.
- Cultuureducatieve aanbieders moeten in staat gesteld worden binnen verregaande samenwerkingsverbanden met elkaar en met scholen doorlopende leerlijnen te ontwikkelen.
- Ten slotte moet de verbindende schakel van voldoende omvang zijn om de gewenste hulp aan cultuureducatieve aanbieders en scholen te bieden, zodat cultuureducatie in Den Haag daadwerkelijk kan verbeteren.

6. Naar een betere aansluiting van vraag en aanbod. Aanbevelingen van de Werkgroep Cultuureducatie

De werkgroep acht de volgende interventies nodig voor verbetering van de cultuureducatie in de toekomst in Den Haag:

1. Beter benutten van de mogelijkheden van cultuureducatie
2. Teamversterking en een ruimere inzet van kwalitatief betere kunstvakdocenten
3. Meer samenwerking en alliantievorming
4. Een breedte- en dieptestrategie
5. Cultuursubsidies zijn ook cultuureducatiesubsidies
6. Kenniscentrum Cultuureducatie
7. Koppeling overleg onderwijs- en cultuursector

1. Beter benutten van de mogelijkheden van cultuureducatie

Cultuur optimaal benutten

De werkgroep vindt dat cultuureducatie een school veel mogelijkheden kan bieden: als middel om culturele kennis en vaardigheden op te doen, als middel voor het verbeteren van onderwijsprestaties in onder meer taal en rekenen, voor het ondersteunen van de communicatieve en sociaal-emotionele vaardigheden en als middel voor binding aan de school. Het cultureel bewustzijn en cultureel kennisniveau bij scholen is voor verbetering vatbaar. Scholen en leraren moeten meer bekend raken met de diverse effecten van cultuureducatie. Scholen zouden, in de toekomst met hulp van een kenniscentrum, op basis van een goed geïnformeerde en door de leraren gedragen lange termijnvisie op cultuur een meer professionele vraag richting cultuureducatieve aanbieders kunnen formuleren.

Haagse Cultuurkaart

De gemeente Den Haag moet, als onderdeel van een beleidsinspanning op het gebied van cultuureducatie, inspanningen leveren om een bepaalde vorm van een Cultuurkaart voor de Haagse leerlingen in stand te houden. De werkgroep stelt behoud van de cultuurkaart voor via een deels publieke, deels private gesponsorde vorm. De gemeente bekostigt bijvoorbeeld de helft van de kaart.

Manifestatie Cultuureducatie 2018

Binnen de plannen voor Den Haag Culturele Hoofdstad 2018 heeft cultuureducatie een prominente plaats. Wil het college in 2018 en verder de cultuureducatie-oogst binnen kunnen halen, dan moet nu gezaaid worden. Cultuur moet een niet weg te denken onderdeel worden van de onderwijswereld en de dialoog tussen scholen en aanbieders moet leiden tot verregaande samenwerkingsverbanden en een aanbod dat steeds aansluit bij de veranderende vraag van scholen, ook na 2018. Om dit te bewerkstelligen stelt de werkgroep voor aan alle scholen voor primair en voortgezet onderwijs in Den Haag vanaf 2013 een budget beschikbaar te stellen, waarmee men gedurende een aantal jaren gericht kan werken aan de verbetering van cultuureducatie. Met een budget van bijvoorbeeld €10.000 per school in het primair onderwijs, €20.000 per school in het voortgezet onderwijs en een nader te bepalen budget voor het mbo en het eerste jaar van het hbo kunnen de ambities van het college op het gebied van cultuureducatie in 2018 gestand doen en intensieve manifestatie van cultuur vanuit alle Haagse (hoge)scholen tot stand te brengen. Een dergelijke impuls is niet gebonden aan de koers naar de status van Culturele Hoofdstad, ook zonder dit streven is een impuls van deze omvang voor de cultuureducatie van groot belang.

De Haagse Cultuur Identificatie

Onderdeel van deze culturele manifestaties van scholen kan aandacht zijn voor de culturele canon voor Haagse leerlingen. De werkgroep beveelt aan te onderzoeken of een specifieke Haagse Cultuurcanon voor het Onderwijs mogelijk is. Hierin ervaart elke Haagse leerling een basis aan cultuuractiviteiten die specifiek aan de stad Den Haag zijn gebonden. Naast kennis en vaardigheden maakt deze canon ook de identificatie met de stad Den Haag beter mogelijk. Een identificatie die voor alle jongeren van belang is. Cultuur kan een bruikbaar medium zijn voor een dergelijke identificatie. Voor de inhoud van een dergelijke canon en afstemming tussen de cultuureducatieve aanbieders kan wellicht het toekomstige Kenniscentrum Cultuureducatie zorgen. Er zijn al heel wat bouwstenen voor een dergelijke canon voorhanden, onder meer vanuit het HCO, de museumsector en de podiumkunsten²⁰.

2. Teamversterking en een ruimere inzet van kwalitatief betere kunstvakdocenten

Teamversterking

Scholen kunnen in de ogen van de werkgroep meer dan nu het geval is specialistische vakkennis op het gebied van muziek, theater, dans, nieuwe media en beeldende kunst flexibel inhuren. Het betrekken bij en stimuleren van de vaste docenten voor cultuureducatie is hierbij van belang. Dit vergroot de kans op het integreren van cultuureducatieve aspecten in andere vakken en daarmee de kans op het verbeteren van de algemene onderwijsprestaties van leerlingen. De brede school, waarin de verplichte en vrijwillige leertijdverlenging vallen, biedt hiervoor een goed kader. Ook het beoogde kenniscentrum kan hier een bijdrage leveren onder meer door de vakdidactische kwaliteiten van vakdocenten te verbeteren.

De werkgroep is zich bewust van het kostenaspect van de aanbeveling aan het onderwijs om meer vakdocenten flexibel in te huren en van de autonome keuzevrijheid van scholen. De werkgroep adviseert het college dan ook te bezien of (bepaalde) scholen een budget kunnen ontvangen voor het inhuren van vakdocenten kunst en cultuur.

3. Meer samenwerking en alliantievorming

Vorming allianties

De werkgroep denkt dat meer bereikt kan worden wanneer cultuureducatieve aanbieders binnen een bepaalde cultuurdiscipline (maar ook dwarsverbanden kunnen gevormd worden) met scholen samenwerken en allianties vormen. Deze culturele allianties ontwikkelen een breedte- en een dieptestrategie en dragen zorg voor een doorlopende leerlijn en de ontwikkeling van aanbod dat ook bijdraagt aan het verbeteren van de leerprestaties en aansluit bij het totaalbeleid van de school. De dieptetrajecten vinden een begin op school en vertakken zich dan naar de buitenschoolse cultuureducatie, waarvoor andere instanties dan de school verantwoordelijk zijn.

Cultuurbusvervoer

Een aandachtspunt is het vervoer naar culturele activiteiten die niet op of in de buurt van de school kunnen worden uitgevoerd en waarvan juist de beleving ter plekke (museum, theater) een onderdeel van het cultuureducatieve oogmerk is. De werkgroep vraagt het college te bezien of bepaalde vervoersstromen (bijvoorbeeld het schoolzwemmen en het vervoer binnen het speciaal onderwijs) gecombineerd kunnen worden.

²⁰ Gedacht kan worden aan *blikvangers* zoals: Radar Love; Indo-rock; Wat voor weer zou het zijn in Den Haag; Tjalie Robinson; Den Haag je tikt er tegen; Eline Vere; Sweelinckplein en Papaverhof.

4. Een breedte- en dieptestrategie

Combinatie van breedte en diepte

Toekomstige activiteiten van cultuureducatieve aanbieders moeten passen binnen doorlopende leerlijnen die in gezamenlijkheid zijn bepaald, worden ontwikkeld en worden geëvalueerd. Cultuureducatieve aanbieders zullen in de toekomst goed moeten aangeven wat een programma bijdraagt aan het verbeteren van de onderwijsprestaties en wat de ervaring uniek maakt. Naast een brede kennismaking met de mogelijkheden die een stad als Den Haag op cultuurgebied te bieden heeft, is (langdurige) deelname aan verdiepingsprojecten nodig. Dit betekent dat er een breedte- en dieptestrategie richting het onderwijs ontwikkeld moet worden, bestaande uit een brede kennismaking van leerlingen met het culturele aanbod in de stad en (afhankelijk van de ambities van de school) enige vorm van verdieping, waardoor de leerling leert het culturele aanbod te begrijpen, in een context te plaatsen en te waarderen. Idealiter ontwikkelt een cultuuralliantie een gezamenlijke breedte- en dieptestrategie, waardoor binnen een bepaalde cultuurdiscipline of groep van cultuureducatieve aanbieders een op elkaar afgestemd aanbod ontstaat, dat ook doorlopende leerlijnen waarborgt. Het toekomstige kenniscentrum kan hierin een belangrijke rol gaan spelen.

Muziekonderwijs: breedte en diepte

Een combinatie van breedte- en diepteprogramma's kan zeker goed werken op het gebied van muziekeducatie. De werkgroep adviseert een tweeledige aanpak voor muziekonderwijs. Enerzijds een aanpak gericht op een brede basis voor zoveel mogelijk kinderen; deze activiteiten kunnen binnen schoolverband plaatsvinden. Anderzijds moeten er verdiepingsmogelijkheden na schooltijd of bijvoorbeeld binnen de brede school gecreëerd worden. Dit kan zowel in het schoolgebouw als elders. De verantwoordelijkheid van de school geeft hier de grens aan tussen binnen- en buitenschoolse cultuureducatie. De school kan verantwoordelijk zijn voor het begin van het dieptetraject, maar op enig moment houdt haar verantwoordelijkheid op.

5. Cultuursubsidies zijn ook cultuureducatiesubsidies

Cultuureducatie als vaste taak

Cultuureducatieve aanbieders dienen zich bewust te zijn van hun positie in de culturele keten en oog te hebben voor de rol van cultuureducatie juist in het opbouwen en in stand houden van deze keten. Gesubsidieerde culturele instellingen zijn dus altijd actief op het gebied van cultuureducatie. Wat ze doen is nader te bezien, maar dat ze cultuureducatie op zich nemen is volgens de werkgroep onomstreden. Voor een door de overheid gesubsidieerde culturele aanbieder is cultuureducatie een maatschappelijke taak, welke naar behoren uitgevoerd dient te worden binnen de bij het Meerjarenbeleidsplan kunst en cultuur vastgestelde exploitatiebegroting.

Monitoring

De werkgroep vindt dat de gemeente veel meer dan nu het geval is, moet monitoren en sturen op cultuureducatieve activiteiten van gesubsidieerde cultuureducatieve aanbieders. Exploitatiesubsidies voor cultuureducatie moeten alleen worden toegekend voor de nieuwe beleidsperiode 2013-2016 wanneer duidelijk is wat de aanbieder gaat doen, gericht op welke kern- en tussendoelen en eindtermen en -kwalificaties, voor welke doelgroep, met welke partners en voor welk bedrag binnen de begroting.

6. Kenniscentrum Cultuureducatie

Ervaringen waarderen, scholen en instellingen ondersteunen

Cultuur kan een wezenlijk onderdeel zijn van de schoolvisie en omgekeerd kan de onderwijsgevoeligheid bij cultuureducatieve aanbieders sterker ontwikkeld worden. De werkgroep acht daartoe een kenniscentrum noodzakelijk. Het bundelt de onderwijskundige en culturele kennis in Den Haag. Het kenniscentrum verzamelt de praktische ervaringen van leraren, leerlingen, schoolleiders en cultuuraanbieders met feitelijke cultuureducatieve activiteiten, bewerkt ze en stelt ze ter beschikking aan betrokkenen. Het kenniscentrum adviseert scholen bij het ontwikkelen en uitwerken van visie en beleid op cultuureducatie en vervolgens met het formuleren van de vraag richting cultuureducatieve aanbieders. Het centrum stimuleert daar waar nodig de ontwikkeling van zowel disciplinair als interdisciplinair cultuureducatief aanbod, zowel voor primair als voor voortgezet onderwijs.

Inrichting van het Kenniscentrum

De werkgroep geeft een aantal indicaties voor de inrichting van het Kenniscentrum en stelt voor een extern onderzoek te laten plaatsvinden naar het ideale bedrijfsmodel en de operationele aspecten voor een kenniscentrum voor cultuureducatie in Den Haag.

De gegeven indicaties zijn: adviseren van scholen bij het formuleren van de visie en daarmee samenhangend de vraag richting cultuureducatieve aanbieders; stimuleren van het onderwijskundig bewustzijn bij culturele aanbieders (daar waar nodig) en de ontwikkeling van zowel disciplinair als interdisciplinair cultuureducatief aanbod zowel voor primair als voor voortgezet onderwijs; achterhalen van goede praktijken; opbouwen van een kennisbasis voor de didactiek van de cultuureducatie; professionalisering van vakdocenten; ondersteunen van disciplinaire verbanden (bijvoorbeeld theater of musea) en interdisciplinaire verbanden (bijvoorbeeld theater en letteren); qua personele formatie samengesteld vanuit de cultuursector en de onderwijssector; omvang van ongeveer 10 fte met een werkbelasting van ongeveer 20 scholen; betrokkenheid van een programmaraad vanuit de verschillende onderwijssectoren en de culturele sectoren.

Haagse gebruikersgebaseerde kwaliteitswaardering

De werkgroep denkt dat het invoeren van een digitale 'Haagse gebruikersgebaseerde kwaliteitswaardering' voor cultuureducatieve activiteiten leraren en leerlingen kan helpen bij het maken van de juiste keuze, zodat de activiteiten goed aansluiten bij het cultuurbeleidsplan en het totaalbeleid van de school. Deze kwaliteitswaardering is gericht op het recenseren van culturele aanbieders en programma's. De werkgroep stelt voor dat een toekomstig kenniscentrum hierin de coördinatie voert.

Er moeten criteria worden ontwikkeld op basis waarvan de waardering wordt gemeten. De werkgroep is van mening dat de volgende aspecten hierbij een rol kunnen spelen:

- Inhoudelijk en didactisch goede projecten.
- Projecten samen met scholen ontwikkeld binnen een culturele alliantie, waarbij een duidelijke meerwaarde in het samenwerken naar voren komt.
- Gezamenlijke dekking van de kosten.
- Geen gelijksoortig aanbod aanwezig in de markt voor cultuureducatie.
- Programma's sluiten aantoonbaar aan bij de specifieke kerndoelen, tussendoelen of bij specifieke vragen vanuit het onderwijs.

Het bieden van een netwerkfunctie voor interne cultuurcoördinatoren

De rol van interne cultuurcoördinatoren in scholen is een belangrijke. Er valt veel te zeggen voor een uitbreiding van het aantal uren dat aan deze taak kan worden besteed, maar de spankracht van een gemeente is beperkt.

Wat wel kan is het bieden van een netwerk voor interne cultuurcoördinatoren door het Kenniscentrum. Op deze wijze kan de effectiviteit van de beschikbare inzet worden vergroot.

Combinatiefuncties

Om ervoor te zorgen dat combinatiefunctionarissen een gelijke en effectieve werkwijze hebben en een gezamenlijk doel nastreven, verdient het de voorkeur deze functionarissen in de toekomst aan te sturen door één werkgever. De werkgroep is van mening dat de combinatiefunctionarissen in de toekomst in dienst moeten komen van het nog op te richten kenniscentrum. De wijze waarop de Haagse combinatiefuncties zijn ingevuld, namelijk het schakelen tussen scholen en cultuureducatieve aanbieders, sluit inhoudelijk goed aan bij de denkrichting van de werkgroep voor een toekomstig kenniscentrum. Wanneer de combinatiefunctionarissen in dienst komen van één werkgever, moeten deze, om de gewenste effecten te bereiken, in ieder geval werkplekken hebben in hun stadsdeel.

De Haagse combinatiefunctionarissen zorgen nu al voor een verbinding tussen scholen en cultuureducatieve aanbieders. Door een toekomstig kenniscentrum kan dit in rap tempo worden uitgebreid. De beschikbare fte's voor combinatiefunctionarissen kunnen hier van nut zijn. Het is dus zaak dat de budgetten voor combinatiefunctionarissen Cultuur en Onderwijs behouden blijven en misschien zelfs in de toekomst uitgebreid worden.

7. Koppeling overleg onderwijs- en cultuursector

Vaste gezamenlijke overlegmomenten

De werkgroep ziet graag een hechtere koppeling tussen de sectoren onderwijs en cultuur. Dat wil zeggen, meer overleg en afstemming; meer aansluiting bij en stroomlijnen van bestaande overlegstructuren. Binnen de nog te smeden allianties zullen, zowel op bestuurlijk als op operationeel niveau, intensievere contacten nodig zijn.

Meer aansluiting beleidsterreinen Onderwijs en Cultuur

De werkgroep vindt dat de scholen en cultuureducatieve aanbieders nader contact moeten zoeken om cultuureducatie in Den Haag te verbeteren. De werkgroep is van mening dat dit ook op ambtelijk en politiek niveau de aanbeveling verdient. Te vaak nog zijn gemeentelijke beleidslijnen op het gebied van onderwijs en cultuur (bijvoorbeeld de Haagse Educatieve Agenda en het Meerjarenbeleidsplan Kunst en Cultuur) te eenzijdig vastgesteld en is er sprake van te weinig structureel overleg over het beleid en de inzet van middelen. De gemeentelijke begrotingen voor onderwijs en cultuur dienen dan ook meer gestroomlijnd te worden. Er moet meer helderheid komen in de verschillende verantwoordelijkheden en de agenda's moeten meer op elkaar afgestemd worden.

Bijlage 1. Overzicht van varianten van brede scholen in Den Haag en beschikbare middelen

Brede scholen met het ontwikkelingsprofiel

- Ongeveer 80 basisscholen voeren thans het ontwikkelingsprofiel uit. Deze scholen verlengen op vrijwillige basis de schooldag voor de leerlingen (“verlengde schooldag” (VSD)).
- Het programma-aanbod is divers: van taal en lezen, sport en spel, cultuur en muziek tot techniek, gezondheid en milieu. De activiteiten worden in de scholen of elders (sportactiviteiten) uitgevoerd door eigen leerkrachten of vakdocenten van bijvoorbeeld welzijnsorganisaties of culturele instellingen, bijvoorbeeld het Koorenhuis. De school is verantwoordelijk voor de inhoud van het programma-aanbod.
- Alle basisscholen in Den Haag kunnen in het kader van brede school ontwikkeling een naschools activiteitenaanbod aanbieden aan hun leerlingen. Deelname van scholen geschiedt op vrijwillige basis. In 2011 hebben 35 scholen een aanvraag ingediend.
- Totaal beschikbare middelen VSD in 2011: €1.365.000,00

Brede scholen met het leerkansenprofiel (verplichte verlengde schooldag)

- 15 basisscholen hebben de keuze gemaakt om het leerkansenprofiel (LKP) op school te voeren. Deze scholen verlengen de onderwijstijd verplicht met minimaal zes uur per week.
- Met de schoolbesturen is afgesproken de komende jaren door te groeien naar tenminste 25 basisscholen waar het leerkansenprofiel is ingevoerd.
- Beschikbare middelen 2011: circa €3.550.000,00

Brede buurtscholen plus en Brede buurtzones

- Daarbij ligt de nadruk op de programma-inhoudelijke samenwerking tussen onderwijs, welzijn, zorg en andere partners, het netwerk en de verbindingen in de wijk. Waar nodig kan een uitbreiding van het bestaande schoolgebouw of een complete herontwikkeling van de locatie aan de orde zijn.
- Er zijn 6 Brede buurtscholen plus in de krachtwijken en 2 Brede Buurtzones in de Schilderswijk en Transvaal.
- Voor de volledigheid zijn deze brede schoolvarianten hier genoemd, maar er zijn bovenop de genoemde budgetten geen extra middelen beschikbaar voor het inkopen van activiteiten.

Zaterdag- en vakantiescholen

- Bij de zaterdagscholen ligt het accent op het verbeteren van de leerprestaties op het gebied van taal en rekenen. Bij de vakantiescholen ligt het accent op het niet verliezen van de vaardigheden in de schoolse vakken gedurende de lange zomerperiode. Aan kinderen, jongeren en hun ouders wordt in de zomerperiode een educatief en recreatief programma geboden. Er vindt samenwerking plaats tussen welzijn en onderwijs.
- In het primair onderwijs zijn er 3 zaterdagscholen. Verder zijn er in 2011 2 zomerscholen en 1 winterschool. Ook de IMC Weekendschool krijgt ondersteuning vanuit de gemeente.
- In 2011 was het totaal beschikbare budget voor weekend- en vakantiescholen (PO) circa €250.000.
- In het VO is in 2011 1 zaterdag/zomerschool operationeel en zitten 3 VO-scholen in de aanvraagprocedure.

Brede school voortgezet onderwijs

- In 2011 hebben 13 schoollocaties subsidie ontvangen voor brede school ontwikkeling.
- Daarnaast kunnen VO scholen subsidie aanvragen voor verlengde schooldag activiteiten en ontving het Koorenhuis in 2011 subsidie voor het ontwikkelen van verlengde schooldag activiteiten op VO scholen.
- Beschikbare middelen: in totaal is in 2011 voor brede school VO €2.500.000 beschikbaar.

Bijlage 2. Eindtermen CKV

Eindtermen CKV tweede fase

Domein A Culturele activiteiten

- Actieve deelname aan culturele activiteiten (tenminste 6 voor havo en 8 voor vwo); beeldende vormgeving, dans, drama, literatuur en muziek.

Domein B Kennis van Kunst en cultuur

- Geef vorm, inhoud, functie en historische achtergronden aan van kunstuitingen.

Domein C Praktische activiteiten

- Actieve deelname aan praktische activiteiten gericht op het maken van een eigen werkstuk of productie; beeldende vormgeving, dans, drama, literatuur en muziek.

Domein D Reflectie

- Culturele activiteiten; verslag doen van ervaringen, interpretaties en waarderingen; verwijzing naar vorm, inhoud, functie en historische achtergronden; koppelen aan ervaringen met praktische activiteiten; reflectie op keuze en ervaringen.

Eindtermen CKV-vmbo

CKV/K/4 Culturele activiteiten

Ondernemen van vier verschillende culturele activiteiten; beeldende vormgeving, dans, drama en muziek. De leerling kan eigen keuzes maken uit het culturele aanbod.

CKV/K/5 Reflectie en kunstdossier

Verslag doen door middel van woord, beeld, beweging en/of geluid en eventueel met gebruik van ICT in de vorm van een gesprek, een werkstuk of een presentatie.

Bijlage 3. Samenstelling Werkgroep Cultuureducatie

Naam	Functie	Zitting in werkgroep namens
Fons van Wieringen (voorzitter)	Oud-voorzitter Onderwijsraad	Onafhankelijk
Cees Debets	Directeur Theater aan het Spui	Haagse podiumkunsten
Wiely Hendricks	Voorzitter Stichting De Haagse Scholen	Platform Primair onderwijs
Jacqueline Jurna-Collignon	Directeur HCO	HCO
Bas van Nooten	Voorzitter Stichting Directieoverleg Haagse Musea	Haagse musea
Eva Schaap	Medewerker Cultuur en School, stadsdeel Escamp	Haagse combinatiefunctionarissen
Marien Smits	Rector Segbroek College	Voortgezet onderwijs
Caroline Wiedenhof	Directeur Koorenhuis	Het Koorenhuis
Klaske Hermans	Gemeente Den Haag, Beleidsmedewerker Onderwijs	Gemeentelijk Onderwijsbeleid
Diane Scheenstra (secretaris)	Gemeente Den Haag, Beleidsmedewerker Cultuur	Gemeentelijk Cultuurbeleid